

Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi
Journal of Terrorism and Radicalization Studies

Haziran 2024, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 323-358

June 2024, Volume: 3, Issue: 2, pp. 323-358

ISSN 2792-0518 (Basılı/Print)

ISSN 2822-2334 (Çevrimiçi/Online)

Makaleye ait Bilgiler / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Başvuru Tarihi / Application Date : 30 Nisan 2024 / 30 April 2024

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date : 23 Haziran 2024 / 23 June 2024

Makalenin Başlığı / Article Title

Radikalleşme ve Terör Örgütlerinden Ayrılma Süreci: Diyarbakır Anneleri Örneği

Radicalisation and the Process of Disengagement from Terrorist Organisations: The Case of Diyarbakır Mothers

Yazar(lar) / Writer(s)

Zeynep BAYRAMOĞLU ÖZTÜRK

Atıf Bilgisi / Citation:

Bayramoğlu Öztürk, Z. (2024). Radikalleşme ve Terör Örgütlerinden Ayrılma Süreci: Diyarbakır Anneleri Örneği. *Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi*, 3(2), ss. 323-358, DOI: 10.61314/traddergi.1476224

Bayramoğlu Öztürk, Z. (2024). Radicalisation and the Process of Disengagement from Terrorist Organisations: The Case of Diyarbakır Mothers. *Journal of Terrorism and Radicalization Studies*, 3(2), pp. 323-358, DOI: 10.61314/traddergi.1476224

Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği

Research Center for Defense Against Terrorism and Radicalization Association

Adres/Address: Beytepe Mah. Kanuni Sultan Süleyman Bulvarı

5387. Cadde No:15A D:58

06800 Çankaya/Ankara

www.tradergisi.com

e-posta/e-mail: editortrad@teram.org

RADİKALLEŞME VE TERÖR ÖRGÜTLERİNDEN AYRILMA SÜRECİ: DİYARBAKIR ANNELERİ ÖRNEĞİ

Zeynep BAYRAMOĞLU ÖZTÜRK*

ÖZET

Radikalleşme, aşırılık yanlısı fikirlerin, çeşitli psiko-sosyal faktörler etkisi ile ve/veya kitlenin şiddete motive olmasını sağlayacak faktörleri kullanarak hedef kişilere/kitlelere empoze edilmesi sürecidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kırk yılı aşkın süredir bölücü terör örgütü PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê) ile mücadele etmekte, askeri, hukuki ve siyasi tedbirler almaktadır. Buna rağmen örgütün eleman temin faaliyetleri bütünüyle bitmemiştir. Örgüte katılım oranları düşerken, askeri caydırıcılık ve ikna çalışmaları ile örgütten ayrılan kişi sayısı artmaktadır. Çalışmada¹, çocuğu terör örgütü PKK'ya katılan, kamusal alana çıkarak ve bireysel çabaları ile çocuğunu geri dönmeye ikna eden 10 anne ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Annelere çocuklarının radikalleşme sürecine, örgüte katıldıktan sonra annenin kamusal alana çıktığı dönem ve çocuğun örgütten ayrıldığı döneme dair sorular sorulmuştur. Cevaplar üzerinden içerik analizi yapılmış, annelerin vurguladıkları olay ve olgular üzerinden kodlamalar yapılarak, bu kodlamalar doğrultusunda temalar oluşturulmuştur. Analizler, annenin örgütten ayrılma sürecinde etkin bir aktör olduğunu göstermektedir. Annelerin örgüte katıldıktan sonra çocukları ile yaptıkları konuşmalar ve/veya kamusal alana çıkmaları, çocukların örgütten ayrılmaları için itici bir güç olmuştur. Çocukların yaşadıkları ortamla ilgili rahatsızlıkları, hayalkırıklıkları, annelerinin dön çağrısı ile örgütten ayrılma kararına dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Radikalleşme, Deradikalizasyon, Örgütten Ayrılma, PKK, Anne.*

RADICALISATION AND THE PROCESS OF DISENGAGEMENT FROM TERRORIST ORGANISATIONS: THE CASE OF DİYARBAKIR MOTHERS

ABSTRACT

Radicalization is a process of imposing extremist ideas on target people/masses under the influence of various and/or by using factors that motivate the mass ot violence. The Republic of Türkiye has been struggling against the separatist terrorist organization Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK) for more than forty years and has been taking military, legal and political measures. Despite this, the organization's recruitment activities are not entirely over. While participation in the organization is decreasing, the number of people leaving the organization is increasing due to military deterrence and persuasion efforts. In this study, semi-structured interviews were conducted with ten mothers whose children joined the terrorist organization PKK and who persuaded their children to return by appearing in public and through their individual efforts. Mothers were asked questions about the process of radicalization of their children, the process when the mother appeared in public after joining the organization and

* Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, e-posta: zeynepbayramoglu@gmail.com.tr, ORCID: 0000-0002-0162-7089.

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 30 Nisan 2024 / 03 April 2024

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 23 Haziran 2024 / 23 June 2024

¹ Bu çalışma, Zeynep BAYRAMOĞLU ÖZTÜRK tarafından Prof. Dr. Murat YEŞİLTAŞ danışmanlığında hazırlanan “Terörizm Sorununun Çözümünde Ulusal Güvenliğe Sosyolojik Bakış: Diyarbakır Anneleri” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

the process when the child disengagement from the organization. Content analysis was performed on the answers, coding was made based on the events and facts emphasized by the mothers, and themes were created in line with these codings. The analyzes show that the mother is actively involved in the disengagement process. After joining the organization, mothers' conversation with their children and/or their public appearances became a push factor for children to leave the organization. The children's discomfort and disappointment with the environment they were living in the turned into a decision to disengage with their call to return.

Keywords: *Radicalization, Deradicalization, Disengagement, PKK, Mother.*

GİRİŞ

22 Ağustos 2019 tarihinde çocuğunun Halkların Demokratik Partisi (HDP) mensupları tarafından kandırılarak kaçırıldığını iddia eden Hacire Akar, HDP il binası önünde oturma eylemi başlatmıştır. Akar'ın çocuğunun bir süre sonra dönmesi üzerine, çocuklarının örgüt tarafından kandırılarak götürüldüğünü düşünen annelerin eylemi başlamıştır. Kamuoyunda Diyarbakır Anneleri olarak bilinen bu sivil hareket pek çok ile yayılmış olup halen devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin aldığı askeri, hukuki ve siyasi tedbirlerin yanında, annelerin bireysel çabası ile sonuç veren örgütten ayrılma sonucu, terörizmle mücadele bağlamında bir potansiyele işaret etmektedir. Terörizmle mücadele anlamında yapılan kurumsal faaliyetler literatürde daha geniş yer almaktadır. Bireysel fakat zamanla toplumsallaşan bu eylemin sonuç vermesi ile ilgili analizler de ayrıca literatüre katkı sağlayacaktır. Yapılan görüşmelerde, kamusal alana çıkışları sonrası sosyal çevrelerinden aldıkları tepkiler ve nasihatler ile terör propagandasına maruz kaldığı anlaşılan kadınların kamusal alana çıkarak çocuklarını geri istemesi bir özgürleşme pratiği olarak da görülebilir. Bu özgürleşme pratiği terör örgütü tarafından önce şaşkınlıkla karşılanmış, yapılan ithamlarla anneler marjinalleştirilmiştir. Annelerin çocuklarını talebi karşısında genel kitlenin örgüte destek vermediği görülmüştür. Müzahir grupların desteği devam ederken, annelere PKK'nın kaçırdığı asker ve polis aileleri destek vermiş, örgütün çocukları serbest bırakması yönünde çağrılarda bulunmuşlardır. Basın ve kamuoyu annelerin haklı taleplerini gündemde tutmuştur. Buna karşılık, örgüt bazı anneleri özel olarak hedef haline getirmiş ve kendi basın organlarında tehditlerde bulunmuştur. Murat Karayılan, *"Anne 1. devletin en iyi eğitilmiş ajandır ve gün gelecek Anne 1 ile ben uğraşacağım"* demiştir.

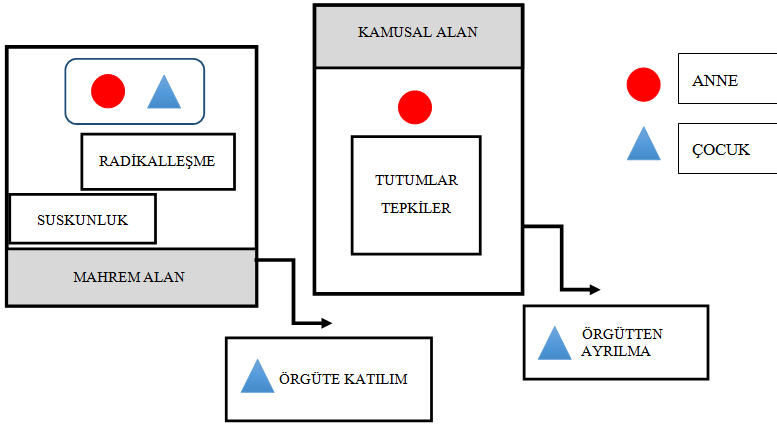
Radikalleşme ve deradikalizasyon birden fazla aktör ve etkili faktörlerin biraraya gelmesi ile şekillenmektedir. Örgütten ayrılma, deradikalizasyon sürecinin başlangıç aşaması olarak görülmektedir. Örgütten

ayrılmada kişi örgüt ile fiziken kopar. Bu araştırmada radikalleşme ve örgütten ayrılma süreçlerini annelerin gözünden incelenmiştir. Araştırma sonuçları “anne”, “çocuk”, “aile ve sosyal çevre” ve “siyaset, devlet ve kamuoyu” olmak üzere dört boyutta ve “Suskunluk Dönemi”, “Kamusal Alan” ve “Örgütten Ayrılma Sonrası” olmak üzere üç zaman kesitinde analiz edilmiştir.

Araştırma iki ana öyküye odaklanmıştır. Birincisi bireyin radikalleşerek örgüte katıldığı ve örgütten ayrıldığı süreç, ikincisi ise annenin bu süreçlerde nasıl rol oynadığıdır. Yapılan araştırmalar aile ve yakın çevrenin her iki süreçte de etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Bu durumda izah edilmesi gereken iki soru bulunmaktadır. Kamusal alana çıkarak aktif özneye dönüşen annenin örgütten ayrılmada etkin aktör olmasını sağlayan nedir? Bu iki süreç arasında bir nedensellik var ise radikalleşme ve örgütten ayrılma literatürü açısından nereye karşılık gelmektedir? Bütün bu soruların cevapları annelerin gözünden değerlendirilmiştir.

Bu sorular ışığında araştırma evreni şu şekildedir:

Şekil 1. Araştırma Evreni (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır)



Mahrem alan olarak gösterilen bölümde anne ve çocuk evdedir. Çocuk radikalleşme sürecine girerken anne suskundur. Çocuk örgüte katılır ve anne kamusal alana çıkar. Kamusal alanda anne, çeşitli tutum ve tepkilerle karşılaşır. Son olarak da çocuk örgütten ayrılır ve evine döner.

Araştırmanın dört temel argümanı bulunmaktadır;

- Kamusal alana çıkan ve aktif konuma gelen annenin, mikro düzeyde örgütten kopuş/örgütten ayrılma sürecinde etkili olduğu görülmektedir.

- Suskunluk döneminde, kabul/nötr tutum sergileyen anne, çocuğunun radikalizasyon süreci sonrası örgüte katılması ile birlikte örgütü reddetme tutumu sergilemiştir.

- Çocuğun örgütten ayrılma sürecinde annenin cesareti ve kamusal alana çıkışı çekici bir faktördür.

- Kamusal alana çıkan aktif annelerin, çocuklarının dağa götürülmesinde rolü olduğunu iddia ettikleri aktörlere olan tepkilerinin temel nedeni, bu kişilerin kendi çocuklarının güvenlik ve refah içinde bir hayat sürmeleri, buna karşılık annelerden çocuklarının hayati risklerine karşı sessiz kalmalarını beklemeleridir.

Radikalleşme sürecinde itici faktör olan aile ve yakın çevre, örgütten ayrılma sürecinde çekici faktör haline gelmektedir. Kamusal alana çıkarak ve bireysel çabaları ile çocuklarının dönmesini sağlayan anneler terörizmle mücadele çalışmaları için önemli bir aktördür. Radikalleşme çalışmaları bağlamında daha çok kurumsal faaliyetlerin araştırıldığı göz önüne alındığında, annelerin gözünden radikalleşme ve örgütten ayrılma süreçlerini anlamak ve analiz etmek literatüre orijinal bir katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın birinci bölümünde radikalleşme ve deradikalizasyon, PKK radikalleşmesi incelenmekte ve PKK için geliştirilen eklektik radikalleşme modeli açıklanmaktadır. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde kamuoyunda bilinen adı ile Diyarbakır Anneleri tarihsel perspektiften anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde elde edilen bulgular Suskunluk Dönemi, Kamusal Alan ve Örgütten Ayrılma Sonrası olmak üzere üç zamansal kesitte değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise araştırmanın argümanları ile sonuçlar analiz edilmekte, PKK için oluşturulan eklektik radikalleşme modeli test edilmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Radikalleşme ve Deradikalizasyon

Radikalleşme, insanların siyasi hedeflere ulaşmak için grup dışı kişilere veya sembolik hedeflere karşı şiddet içeren araçlar kullanmak için motive oldukları bir süreçtir (Doosje, 2016, s.79). Kavram iki anlamda ele alınır. Biri aşırı ve radikal fikirlere sahip olmak, diğeri ise şiddet kullanmaya hazır olmaktır. Şiddet kullanımı ile birlikte ortaya çıkan terörizm tanımı da

muğlaklığını korumaktadır. Çünkü terörizm tanımı, tanımın kim tarafından yapıldığı ile ilişkilidir. Siyasi şiddet kullanan grubun ait olduğu tarafa göre tanım değişmekte (Sageman, 2017, ss.9-10), bir kişinin terörist olarak tanımladığını diğeri özgürlük savaşçısı olarak tanımlamaktadır (Laqueur, 2007, ss.20-23).

Radikalleşme çalışmalarının başlıca zorluğu birincil kaynağa ulaşma ve güvenlik kurumlarının tutumlarıdır. Ayrıca bilimsel anlamda güvenilir bir model ortaya koymanın pek mümkün olmadığı görülmektedir. çünkü bir kişinin radikalleşme süreçlerindeki tüm aşamaları geçip geçmediğini gözlemlemek ve doğrulamak zordur (King ve Taylor, 2011, s.617). Radikalleşmenin takibini güçleştiren bir diğere unsur ise süreç içindeki davranışların cezai olmayan doğasıdır. Münferit düşünüldüğünde suç teşkil etmeyen davranışlar, sürecin sonunda suça evrilebilir (Silver ve Bhatt, 2007, s.10). Rasyonel tercih teorisini ortaya koyan Crenshaw, teröristlerin tutarlı davranışları olduğunu öne sürer (Crenshaw, 1990, s.12). Sageman da beyin yıkama söylemine karşı durur. Sageman'a göre beyin yıkama zorla telkin iken, terör örgütlerinin ikna yöntemleri aktif bir süreçtir (Sageman, 2004, s.251).

Araştırmacılar özellikle 11 Eylül sonrası küreselleşen terör karşısında çalışmalarını radikalleşme üzerine yoğunlaştırmıştır. Radikalleşme süreçlerinin anlaşılmasının güvenlik otoritelerine terörizmi önleme konusunda kullanışlı bir araç olacağı fikri, hareket noktasıdır. King ve Taylor, radikalleşme modellerinin “sosyo-psikolojik süreçlere dayalı bir dönüşüm olduğu” fikri üzerinde birleşmektedir (King ve Taylor, 2011, s.609). Ayrıca literatür incelendiğinde anlaşılmaktadır ki bir kişinin bir aşamadan diğere aşamaya hangi faktörlerin etkisi ile geçtiği konusunda fikirbirliği yoktur (Barlett, Birdwell ve King, 2010).

Radikalleşme modellerinin genel olarak birey seviyesinde ele alındığı görülmektedir. Öne çıkan faktörler; yoksunluk, yoksulluk, ötekileştirilme, mağduriyet, öfke, karizmatik liderlerdir. Bu faktörlerin etkin işlediği durumlarda meydana gelen aksiyonlar ise sosyalleşme, önceki yaşamdan kopuş, etik bariyerlerin kalkması ve şiddetin meşrulaştırılmasıdır. Tomas Precht Danimarka Adalet Bakanlığı için hazırladığı raporda radikalleşme sürecinde toplanma yerleri, internet ağları, gençlik klüpleri ve okulların önemini vurgular. (Peco, 2016, s.71). Bu aşamada karşımıza Silber ve Baht'tın “sanal kuluçka makinası” olarak tanımladığı internet ağları karşımıza çıkmaktadır (Silber ve bhatt, 2007, s.39). Sageman bu ağların

bireyler arasındaki ilişkiyi sanal dünyadan çıkararak somutlaştırdığını söylemektedir (Sageman, 2004, s.317). Taarnby ise iletişimde frekans vurgusu yapar ve uzun süreli mesajlara maruz kalan kişinin örgütlerin propagandasına karşı savunmasız hale geldiğini ifade etmektedir. (Taarnby, 2005, s.39)

Moghaddam radikalleşme sürecinde yoksulluk ve yoksunluk kavramlarına vurgu yapmaktadır. Pek çok kişi yoksul bir hayat yaşayabilir ama yoksunluk hissine sahip olmayabilir. Ama yoksunluk hissi yaşayan kişiler statülerini değiştirmek için daha kolay motive olurlar (King M. ve D. Taylor, 2011, s.606). Stalheski ise kişilerin aile içinde karşılanamayan ihtiyaçlarının onları örgütlerin etkisine daha açık hale getirdiğini ifade eder (Stahelski, 2005, s.31).

Radikalleşme sürecinin başında kişinin kendini ifade etmesi sıkça vurgulanır. Yaşadığı yoksunluk, yoksulluk hislerini norm dahili kanallarla ifade edemeyen birey norm dışına çıkar ve buralarda terör örgütleri ile karşılaşır. Bartlett, Birdwell ve King de alternatif bilgi kaynaklarının eksikliğinin şiddet içeren radikalleşmeyi kolaylaştırdığını ifade etmektedir (Bartlett, Birdwell ve king, 2010, s.33).

Vergani ve arkadaşları işsizlik ve buna bağlı yetersizlik hissini itici faktörlerden biri olarak görür (Vergani, M., Iqbal M., Ilbahar E., Barton G, 2018, s.9). Reiter ve arkadaşları da gerçek hayatta düşük statüye sahip kişiler için örgüt vesilesi ile statü kazanma fikrinin hem radikalleşmede hem de deradikalizasyonda itici bir faktör olduğunu söylerler (Reiter, Doosje ve Feddes, 2021, s.21).

Tablo 1. Radikalleşme Modellerinin Değerlendirilmesi (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır)

	Araştırma Nesnesi	Faktör	Aksiyon
Borum Modeli	Birey	Sosyal ve Ekonomik Yoksulluk, Eşitsizlik ve Kırgınlık	Suçlama ve Bağlama, Şeytanlaştırma
Wiktorowicz Modeli	Birey	Dış Kaynaklar, Mağduriyet, Ayrımcılık	Manevi Arayış, Sosyalleşme, Değerlerin kabulü
Taarnby Modeli	Birey	Yabancılaşma ve Ötekileştirme, Cihat Kavramının Dönüşümü	Manevi Arayış, Sanal Ağlar, Sosyalleşme, Değerlerin Kabulü, Eşik Bekçisi ile Bağlantı

Radikalleşme ve Terör Örgütlerinden Ayrılma Süreci: Diyarbakır Anneleri Örneği
Zeynep BAYRAMOĞLU ÖZTÜRK

Merdiven Modeli	Birey	Yoksunluk, Adaletsizlik Algısı	Ahlaki Angajman, Öteki Algısının Pekişmesi, Ayrılmayı Engelleyici Mekanizmalar
Stahelski Modeli	Birey	Karizmatik Liderler, Grup Dinamikleri	Kimliğini yok etme, Diğlerinin kimliğini yok etme, Şeytanlaştırma
Silber ve Bhatt Modeli	Birey	Kimlik, Manevi Otorite	Manevi Arayış, Doktrinasyon, Cihat Fikri
Pretch Modeli	Birey	Kimlik, Kişisel Travmalar, Karizmatik Lider, Mağduriyet, Ayrımcılık	Önceki yaşamdan kopuş, radikal İslam yorumu, Cihat Fikri
Moskalenko ve McCauley Modeli	Birey, Grup, Kitle	Mağduriyet, Siyasal Kin, Benzer Gruplar, izolasyon,	Rekabet, Nefret, Şehitlik
Sistemik Model	Birey, Grup	Şiddetin yücetilmesi, grup etkileşimi, rehberlik, kimlik	Etik bariyerlerin kalkması,
Sageman'ın Modeli	Birey	Öfke, Öteki temelli bakış,	Şiddetle bağ kurma, mobilizasyon
Doosje, De Wolf, Mann ve Faddes Modeli	Birey, Grup, Kitle	Kişisel Sorunlar, Dışlanma, Varoluşsal anlam arayışı	Sosyal Kimlik oluşturmak, statü kazanmak

Deradikalizasyon ise bireyin hem bilişsel hem de davranış düzeyinde şiddeti meşru bir araç olarak kullanmaktan vazgeçmesini ve bunun temelini oluşturan tutum ve inançlarının değişmesi anlamına gelir (Ferguson, 2016, s.2). Birey bu süreçte öğrendiği şiddet kalıplarından vazgeçer. Deradikalizasyonu, radikalleşmeyi önleyen bir çaba olarak tanımlayan araştırmacılar da vardır (Bjorgo ve Horgan, 2009, s.4). Bireyin deradikalizasyon sürecine girmesinin sürekli kaygı, farklı özlemler, hayalkırıklıkları, ölüm korkusu, önceliklerin değişimi gibi pek çok nedeni olabilir.

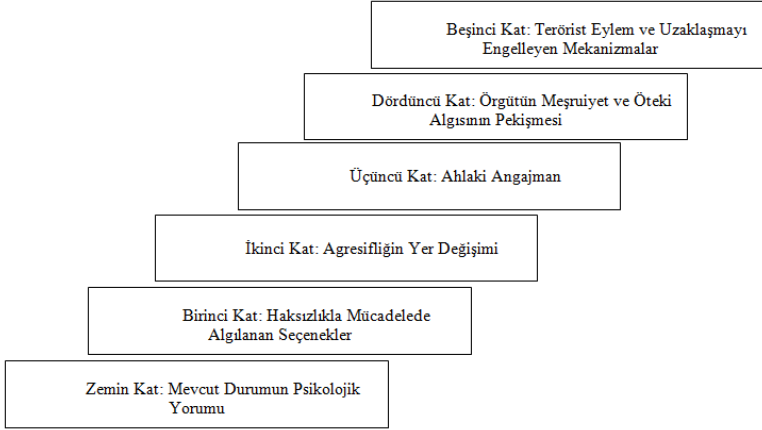
Örgütten ayrılma kavramı farklı metinlerde, bağlantının kesilmesi, fiziksel kopuş olarak da kullanılmaktadır. Örgütten ayrılma sosyal norm ve değerlerin değişimi değil, operasyonel pasiflik anlamına gelir (Horgan, 2008, s.4). Kişinin operasyonel pasifliği, deradikalize olduğu anlamına gelmez ve örgütten ayrılma süreci her zaman deradikalizasyon ile sonuçlanmaz. Kişi örgüt ile bağlantısız olabilir ama düşünce düzeyinde hala şiddet kullanmaktan vazgeçmemiş olabilir (Horgan, 2009, ss.25-27). Kişinin tutuklanması veya siyasi kanada geçmesi fiziksel kopuş sağlayabilir. Fiziksel kopuş ile psikolojik kopuş arasındaki fark ise fiziksel kopuşta kişi terör ağı içinde kalır ama farklı bir rolde devam eder, şiddet onun için hala meşrudur

ama yöntemi değişmiştir. Bu durumda kişinin deradikalize olduğundan söz edilemez (Horgan, 2008, s.4). Psikolojik kopuş ise daha kapsamlı ve ideolojik bir kopuştur. Psikolojik kopuşun faktörleri, vaad edilen ile gerçek arasındaki farkın yarattığı hayalkırıklığı, siyasi, stratejik ve ideolojik hayalkırıklığı, tükenmişlik, kişisel önceliklerin değişmesidir (Horgan, 2009, s.22). Dalgaard-Nielsen yaptıkları çalışmada, örgütlerle bağlantılarını koparan kişilerin üç tür şüphe içinde olduklarını söylemektedir. Bunlar ideolojiye dair şüpheler, grup içi dinamikler ve başarısız liderliğe dönük şüpheler; militan yaşam tarzının tetiklediği kişisel koşullara dair şüphelerdir. (Dalgaard ve Nielsen, 2013, ss.102-104) Bjorgo ise örgütten ayrılmada itici ve çekici faktörlerin birarada olmasının esas olarak etkili olacağını ifade eder (Bjorgo, 2009, s.46).

1.2. PKK'nın Radikalleşme Modeli (PRM)

Radikalleşme modelleri tüm terör örgütlerinde genel hatlar itibariyle benzeşmektedir. Ama örgütlerin ideoloji veya hedef kitleleri söz konusu olduğunda, detaylarda farklılıklar ortaya çıkar. Psikolog Fathali Moghaddam, teröre giden radikalleşme sürecini merdiven metaforu ile anlatmaktadır.

Şekil.2. Moghaddam Altı Basamaklı Merdiven Modeli (Kaynak: Randy Borum, 2012)



Model, farklı örgütlere uyarlanabilecek bir süreç akışına sahiptir. Mevcut durumun psikolojik yorumu ile başlayan süreç, haksızlıkla mücadelede algılanan seçeneklerle normların dışına çıkılması, agresifliğin yer değişimi, ahlaki angajman, örgütün meşruiyet ve öteki algısının pekişmesi ile devam eder ve nihai olarak terörist eylem ile birlikte

uzaklaşmayı engelleyen mekanizmaların işleme ile kişi terörist haline gelir (Moghaddam, 2005, s.161). O'na göre insanların büyük çoğunluğu farklı şekillerde haksızlıklara ve ayrımcılığa uğrasa da zemin katta kalmakta, yukarı doğru tırmanarak terör örgütlerine katılmamaktadır.

Yukarı hareketlenen kişiler ise toplumda etkili bir durumda olmadıklarına inanarak, öfkelerini dış dünya ve gruplara yönlendirip kendilerini meşrulaştırmaktadırlar. (Moghaddam, 2005, s.161). Moghaddam'ın modeline göre bireyin her aşamadaki faktörlere tepkisi onu bir sonraki aşamaya taşır. Moghaddam radikalleşme yolunda ilk faktör olarak yoksunluk hissine odaklanmaktadır. Yoksunluk maddi bir temele oturmak zorunda değildir. Yoksunluk hissi yaşayan birey, kendi durumunu iyileştirmek için motive olur. Bu motivasyon ile şiddeti meşrulaştırabilir. En üst basamağa çıktığında ise engelleyici mekanizmalar ortadan kalkmış, öteki ile araya net bir çizgi çekilmiştir (King ve Taylor, 2011, 606).

1.2.1. Zemin Kat – Mevcut Durumun Psikolojik Yorumu

Moghaddam'a göre radikalleşme sürecinde merdivenin basamaklarını tırmanarak terör eylemi yapan kişileri anlamamanın yolu, önce zemin katta olan kişilerin mevcut durum algılarını anlamaktan geçmektedir (Moghaddam, 2005, s.161). Duyguların insanlar üzerinde aynı algıları oluşturmadığı malumdur, kişi yoksul bir hayat yaşabilir ama adaletsizliğe uğradığı algısına sahip olmayabilir. Bu durumda kişisel algılamalar ön plana çıkmaktadır. Göreceli yoksunluk hissi ise alternatif düşüncelere karşı bilişsel açıklık ve motivasyon ortaya çıkarmaktadır.

1.2.2. Birinci Kat – Haksızlıkla Mücadelede Algılanan Seçenekler

Kişiler, algıladıkları ve kabul ettikleri haksızlık ile mücadeleye karşı çözüm bulmak üzere harekete geçerler. Bu arayışta yaşadıkları engeller veya meşru yolların kısıtlanması karşısında, radikal çözümler öneren yapılanmalara yönelebilirler. Mevcut psikolojik durumun analizi, yoksunluk hissi ile birlikte kişiler haksızlığa karşı alternatif seçenek arayışına girerler. Kişiler hareket kabiliyetlerinin kısıtlanması ve kendi etkinliklerinin olmadığını düşündükleri noktada bir üst basamağa hareket ederler. (Moghaddam, 2005, s.162). Bununla birlikte yapılan araştırmalar bireysel hareketliliğin engellenmediği durumlarda normatif eylemlere yönelimin az olduğunu göstermektedir (Moghaddam, 2005, s.164). Yani kişi kendini ifade etmek ve algıladığı haksızlıklara karşı kendini ifade kanalı bulduğunda şiddet içeren alternatiflere yönelmemektedir.

1.2.3. İkinci Kat – Agresifliğin Yer Değişimi

Mevcut durum algıları üzerine, radikal çözümlere yönelen kişi, adaletsizliğin sebebi olarak dış bir grubu suçlar. Moghaddam, köktenci terör örgütlerinin agresifliğinin temelinde Amerikan karşıtlığı olduğunu söylemektedir. Bu seviyede kendi eylemleri/eksiklikleri ile yüzleşemeyen kişinin suçlamak üzere bir hedef aradığı ve bulduğu hedefi “günah keçisi”ne dönüştürdüğü görülmektedir (Sageman, 2004, s.173).

1.2.4. Üçüncü Kat – Ahlaki Angajman

Bu aşamada kişinin ahlaki değerlerinin, örgüt ile eşitlendiği görülmektedir. Kişi artık örgüt elemanı olmak için hazırdır (Moghaddam, 2005, s.162). Örgütler üyelerini grup içinde kalmaya ikna etmek için, tecrit ve korku taktiklerine başvurabilir. İdeal bir dünya için meşrulaştırılan şiddet ile birlikte gölge bir hayat ortaya çıkmaktadır. (Moghaddam, 2005, s.166). Örgüte katılım sonrası kişinin yaşadığı duygusal bütünleşme ile ahlaki değerler yeni bir duruma evrilir. Bu dönemde yoğun şekilde doktrinasyona maruz kalan bireylerin bazıları örgütle ilgili yaşadıkları hayalkırıklıklarını anlatmaktadırlar.

1.2.5. Dördüncü Kat – Örgütün Meşruiyeti ve Öteki Algısının Pekişmesi

Ahlaki angajman ile birlikte girilen ve dünyanın artık siyah-beyaz algılandığı bu aşamadan kişilerin çıkmaları kolay değildir. Tecrit edilmiş ve kısıtlı bir alanın parçası olan kişi, sadece örgüt kaynaklarından bilgi alır. Dolayısıyla algıları bu yönde şekillenir (Moghaddam, 2005, s.166). İtaatsizlik ve sadakatsizliğin şiddetle cezalandırıldığı görülmektedir.

1.2.6. Beşinci Kat – Terörist Eylem ve Uzaklaşmayı Engelleyen Mekanizmalar

Terör örgütünün mensubu olan kişiler, grup dinamiklerinin de etkisi ile birbirlerine bağlanır ve dış grupları şeytanlaştırır. Üçüncü kattaki ahlaki angajman nedeniyle tanık olunan olaylar veya yapılan eylemler herhangi bir rahatsızlık yaratmamaktadır. Bu aşamada örgütten kopmak ve geri dönmek imkânsızdır. Hem kopuşları önlemek hem de ayrılmak isteyenlere gözdağı vermek için örgüt içi infazlar yapılmaktadır

1.2.7. Kolaylaştırıcı Nedenler

Radikalleşme üzerine çalışma yapan JMISC'nin (Ortak Askeri Bilgi Destek Merkezi'nin) araştırmacıları, inceledikleri mevcut modellerin ortak noktalarını ortaya koydukları çalışmada, yedi etkileşim ögesi tespit etmişlerdir. Bunlar motivasyonlar, radikalleşmeyi kolaylaştırıcı sosyal

şartlar, bölünme ve ilerleme, yoğunlaşma, ideoloji, tehdit ve savunma, aidiyet ve kimliktir. Bir kişinin aile ve sosyal çevresinde aşırılıkçı fikir ve ideolojiler yaygınsa radikalleşmesi daha kolay olmaktadır (Borum, 2003, s. 45). Grup içi bağları ortak bir kimlik altında birleşmek de kişiler için itici güçtür. Sageman'ın araştırması köktenci terör örgütlerindeki kişilerin %75'inin örgüte arkadaşlık veya akrabalık bağları üzerinden katıldığını ortaya koymaktadır (Sageman, 2017, ss.229). Kişinin aile bireylerinin aktif katılımının yanında, bir diğer kolaylaştırıcı neden, aile büyüklerinden gelen ve kuşaktan kuşağa aktarılan acı transferidir. Kişinin radikalleşme sürecinde kolaylaştırıcı etken olan aile ve arkadaşlık bağları, örgütten kopuşta bir tehdit unsuru haline gelmektedir.

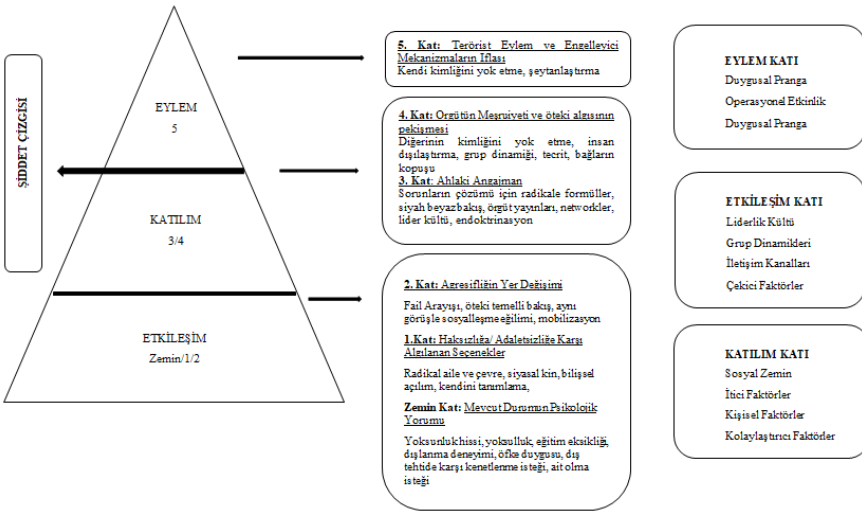
Tablo 2. BTÖ'nün Radikalleşme Modeli için eklettik öneri (Kaynak: Yazar)

Zemin Kat Mevcut Durumun Psikolojik Yorumu	Borum ve Moghaddam - Yoksunluk hissi, Moghaddam – Yoksulluk, Doosje ve diğerleri - Dışlanma deneyimi, Borum - “Bu doğru değil”, Sageman – Öfke duygusu, bilişsel krizler, Borum - Dış tehdide karşı kenetlenme ve ait olma isteği,
1.Kat Haksızlığa/ Adaletsizliğe Karşı Algılanan Seçenekler	Borum - “Bu adil değil”, Borum - Radikal aile ve sosyal çevre, Moskalenko – Siyasal kin, Wiktoroticz – Bilişsel açılım / Silber-Bhatt – Kendini tanımlama.
2. Kat Agresifliğin Yer Değişimi	Borum - “Bu senin suçun”, Moghaddam - Fail arayışı, Sageman - Öteki temelli bakış, Sageman - Aynı görüşle sosyalleşme eğilimi, mobilizasyon.
3. Kat Ahlaki Angajman	Moghaddam - Sorunların çözümü için radikal formüller, Doosje ve diğerleri - Siyah-beyaz bakış, Silber – Bhatt - Örgüt yayınları, Sanal networkler, Kanaat önderleri, Pretch – Endokstinasyon, Lider kültürü
4.Kat Örgütün Meşruiyeti ve öteki algısının pekişmesi	Stalhelski – Diğerinin Kimliğini Yok Etme, Borum – İnsandışılaşdırmak, Moghaddam – İdeoloji, Grup Dinamiği, Kimlik, Tecrit, Taarnby - Ötekileştirme,
5.Kat Terörist Eylem ve Engelleyici Mekanizmaların İflası	Stalhelski - Kendi Kimliğini Yok Etme, Kolektifleşme, Borum - “Sen şeytansın”, Stalhelski – Şeytanlaştırmak

Bütün bu bilgiler ışığında PKK için temeli Moghaddam'ın 6 basamaklı radikalleşme modeli olan eklettik bir modelden bahsedilebilir. En alt seviye olan “Etkileşim” seviyesi, mevcut durumun psikolojik yorumu, haksızlığa/adaletsizliğe karşı algılanan seçenekler ve agresifliğin yer

değişimi basamaklarının birleşiminden oluşmakta ve itici faktörler, kişisel faktörler, sosyal zemin ve kolaylaştırıcı faktörler ile beslenmektedir. Bir üst seviye olan “Katılım” seviyesi, Ahlaki Angajman ve örgütün meşruiyeti ve ötesi algısının pekişmesi olan 3. ve 4. basamağın birleşmesinden oluşmuştur. Bu seviyenin etken faktörleri, grup dinamikleri, çekici faktörler, iletişim kanalları ve liderlik kültürüdür. Son seviye olan “Eylem” seviyesi ise Terörist Eylem ve Uzaklaşmayı Engelleyen Mekanizmalar basamağına karşılık gelmekte ve operasyonel etkinlik ve duygusal pranga faktörleri ile beslenmektedir.

Şekil 3. BTÖ’de Radikalleşme Süreci (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır)



2. YÖNTEM

Bu makale çerçevesinde çocuğu terör örgütüne katılmış, sonrasında bireysel ve kamusal alanda çabaları ile çocuklarının örgütten ayrılmasında aktif bir aktör olan annelerin tutum ve rolleri incelenmiştir. Radikalleşme, birden çok faktörün etkin olduğu karmaşık bir süreçtir. Araştırma sonuçları sosyal yapılandırmacı bir yaklaşımla yorumlanmıştır. Araştırmacı ve araştırma ögesi arasında bir gerçeklik inşaa edilerek, vakaya araştırmanın öznesi gözünden bakılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda da bir nitel araştırma yöntemi olan durum çalışması (*case study*) deseni kullanılmıştır. Araştırma deseni, araştırmanın sorularına uygun olarak seçilmiştir. “Durum”, zamanın belli bir noktasında veya kesitinde gözlemlenen olguyu ifade eder (Gerring, 2007, s.19). Durum çalışmaları amaçlarına göre genel olarak üç başlık altında incelenmektedir (Babbie, 2007, s.87). Açıklayıcı (*explanatory*)

çalışmalar, neden-sonuç ilişkisine dayalı veriler sunmaktadır. Tanımlayıcı (descriptive) çalışmalar, durumun özellikleri hakkında azami bilgi ile olgunun kendi bağlamında tanımlanmasını sağlar. Keşfedici (*exploratory*) çalışmalar ise sorunların tanımlanmasına yardımcı olur (Mills, Eurepas ve Wiebe, 2009, s.61-583). Bu araştırma için keşfedici yaklaşım benimsenmiştir. Amaç, yeni bir şeyi ortaya çıkarmak ve sonraki çalışmalarda kullanılmak üzere veri üretmektir (Stebbins, 2007, s.88).

Durum çalışmalarında araştırmacı bir durumu, süreci, eylemi veya birey/bireyleri derinlemesine analiz eder. Veriler, mülakatlar, arşiv bilgileri, görsel-işitsel materyaller ve gözlemler gibi çoklu bilgi kaynakları ile derlenir (Creswell, 2013, s.97). Bu çalışma kapsamında temel olarak görüşme metodu kullanılmıştır. Görüşme, araştırmacının, araştırma öznesi ile belli bir amaç doğrultusunda kontrollü iletişimidir. Çalışmada yaygın görüşme şekillerinden biri olan yarı-yapılandırılmış (semistructured interview) tekniği kullanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde, görüşme net bir yapı üzerine oluşturulur fakat kişinin kendi görüşlerini anlatmasına da olanak tanınır (Cohen, 2000, s.248) Robert Yin'e göre doğru bir durum araştırmacısı, iyi soru sorulmalı, iyi bir dinleyici olmalı, kolay adapte olabilmeli, çalıştığı konu ile ilgili sağlam bir kavrayış ve altyapıya sahip olmalı, tarafsız olmalı ve önyargılarından kurtulmalıdır (Yin, 2003, s.59). Araştırmacı ancak bu şartlarda sorunun temeline inerek, nedenleri tespit edebilir. Araştırma kapsamında toplam on anne ile görüşme yapılmıştır. Sürecin devam etmesi, görüşülen anne sayısı ile ilgili istatistiksel olarak bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlamamaktadır. Çalışma on kadın üzerinden problemi ve nedenlerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Saha çalışması yapıldığı 03-04 Kasım 2022 tarihleri arasında, toplam 38 çocuk örgüt ile fiziksel bağı kopararak ailelerine geri dönmüştür. Geri dönen 38 çocuktan 10'unun annesi ile görüşme yapılmıştır.

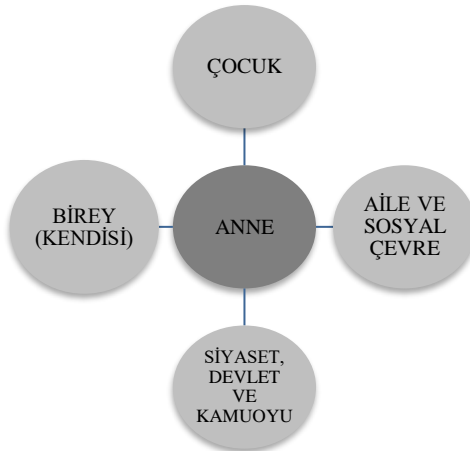
Durum çalışmalarının veri analizi üç temel stratejik yaklaşımla gerçekleşmektedir. Bunlar; teorik önermelere dayanmak, rakip açıklamaların test edilmesi ve yeni durum tanımlaması geliştirmektir (Yin, 2003, ss. 111-114). Nitel araştırmalarda üç tür veri seti kullanılmaktadır; araştırmanın yapıldığı doğal çevre ve fiziki özellikler; araştırma konusuna dair veri setleri ve araştırılan olgunun algılanış biçimine dair gözlemler (Baltacı, 1997, s.370). Bu çalışmada durumu betimlemek için zamansal kesitler ve bu kesitlerin altında temalar belirlemiştir. Zamansal olarak üç kesit olduğu için, "bütüncül çoklu durum deseni" (holistic multiple-case design) ortaya

konulmuştur. Bu bağlamda durum kendi içinde ele alınmış, sonrasında toplanan veriler, bütüncül bir analizle değerlendirilmiştir. Çalışmanın yapısı gözönüne alınarak içerik analizi, analiz metodu olarak belirlenmiştir. İçerik analizinde verilen mesajlar sistematik olarak ayrıştırılmıştır. Araştırma sorularına uyum sağlayan içerikler gruplandırılmış ve kategoriler oluşturulmuştur. Kategoriler oluşturulurken öğelerin homojen, amaca uygun, bütünsel, kapsayıcı olmasına dikkat edilmiştir. (Neuedorf, 2002, s.11). Kişilerin vurguladıkları olay ve olgular üzerinden manuel kodlamalar yapılmış ve bu kodlamalar çerçevesinde temalar oluşturulmuştur. Durum çalışmalarında amaç genelleme yapmak değil, teori incelemek ve geliştirmektir. Bu çalışmada da genellemelerden uzak durulmuştur. Durum on annenin gözünden nedensellik temelli incelenmiştir. Belirsiz kalan bazı yorumlar için tekrar geri dönüş alınarak katılımcı doğrulaması yapılmıştır.

Araştırmanın genel çerçevesi aşağıdaki gibidir.

1. Çocukların radikalleşme süreçlerinde anne hangi konum ve roldedir?
2. Annenin suskunluk döneminden çıkararak aktif rol almasına neden olan motivasyonlar hangileridir?
3. Kamusal alana çıkış sürecinde ve sonrasında anne hangi tutum ve davranışlarla karşılaşmıştır?
4. Annenin kamusal alana çıkışı sonrası örgüte karşı tutumu nasıl değişmiştir? Örgütten ayrılma süreci sonrası çocuğunda nasıl değişiklikler gözlemlenmiştir?

Şekil 4. Araştırma Analiz Boyutları (Kaynak: Yazar)



Anne (Birey)

1. Annenin Durum ve Tercihleri: Kadınların yaş ve eğitim durumları, kaç çocuklarının olduğu, kendilerini nasıl tanımladıkları, anadilleri değerlendirilmiştir.
2. Siyasal Yakınlığı ve Etnik Farkındalığı: Kadının kendini siyasi olarak nereye ait hissettiği, hayatlarında herhangi bir ayrımcılığa uğrayıp uğramadıkları değerlendirilmiştir.
3. Sosyo-Ekonomik Durum Algısı: Kadınların sosyo-ekonomik durumları, çalışma hayatına katılımları, ailelerinin durumları değerlendirilmiştir.

Çocuk

1. Anne-Çocuk İlişkisinin Niteliği: Anne ile çocuğun aile içi ilişkisi, özel zaman geçirme yoğunlukları, radikalleşme öncesi ve sonrası ilişkilerinin niteliği değerlendirilmiştir.
2. Anne-Çocuk İlişkisinin Etkinliği: Anne ile çocuğun iletişiminin her iki tarafı nasıl etkilediği, radikalleşme öncesi ve sonrası ilişkilerinin etkinliği ve çocuk üzerinde annenin ikna başarısı değerlendirilmiştir.
3. Çocuğun Tercihleri: Annenin gözünden çocuğun tercihleri, düşünceleri değerlendirilmiştir.

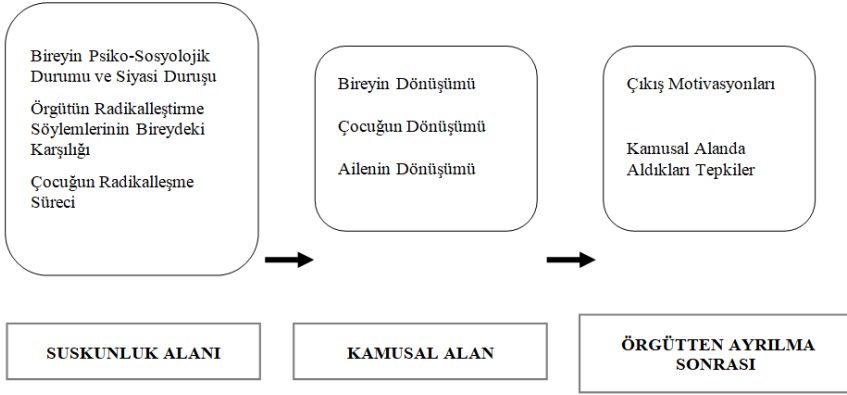
Aile ve Sosyal Çevre

1. Aile İçi İlişkilerin Niteliği: Aile bireylerinin ilişkilerinin sıklığı, doğallığı ve niteliği değerlendirilmiştir.
2. Aile İçi İlişkilerin Etkinliği: Aile bireylerinin ilişkilerinin davranış değişikliğinde ne kadar etken olduğu ve ilişkilerin ikna başarısı değerlendirilmiştir.
3. Sosyal Çevre Etkinliği: Sosyal çevrenin anne ve çocuk üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.
4. Sosyal Çevre Baskısı ve Desteği: Sosyal çevrenin anne ve çocuğun davranış tercihlerini değiştirmeye olan katkısı değerlendirilmiştir.

Siyaset, Devlet ve Kamuoyu

1. Kamuya Çıkış Motivasyonları: Annenin çocuğunun örgüte katılımı sonrası kamusal alana çıkış motivasyonları değerlendirilmiştir.
2. Kamusal Alan Desteği veya Baskısı: Annenin kamusal alanda kişi, grup ve kitleden aldığı destek veya baskı değerlendirilmiştir.
3. Devlet Algısı ve Değişimi: Annenin çocuğunun radikalleşmesi öncesi ve sonrası devlet algısı ve arasındaki fark değerlendirilmiştir.

Şekil 5. Araştırma Analiz Akışı (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır)



Bu çalışma kapsamında görüşmeler 03-04 Kasım 2022 tarihlerinde, Diyarbakır ve iki farklı ilde gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan diğer iki ilin adı kişilerin kimliklerinin ortaya çıkmaması için verilmeyecektir. Görüşme yapılan 10 annenin isimleri güvenlik nedeni ile gizli tutulacaktır. Annelerin isimleri Anne 1, Anne 2, şeklinde sıralı verilecektir. Sekiz görüşme Türkçe yapılmıştır, iki görüşmede tercüman kullanılmıştır. Görüşmelerin başında kişilere isimlerinin, resimlerinin ve kimlik bilgilerinin kimse ile paylaşılmayacağı, ses kayıtlarının sadece araştırmacı tarafından dinleneceği konusunda güvence verilmiştir. Görüşmeler için etik kurul onayı alınmıştır.

Çocuğun ev içinde yani mahrem alanda olduğu bu dönemde, çocuk radikalleşme sürecine başlamıştır. Araştırmacı bu alandaki durumu annenin ağzından dinlemiştir. Bu alanın ilk değerlendirme boyutu “bireyin psiko-sosyolojik durumu ve siyasi duruşu”dur. Mülakat yapılan annelerin 3’ü kendini Zaza, 7’si Kürt olarak tanımlamıştır. Yaşları 36-50 arasında olan annelerden biri dul ve biri eşinden ayrı yaşamaktadır. Tamamının doğum yeri doğu illeri olan annelerin çocuk sayıları 2 ile 10 arasında değişmektedir. Kadınların çoğu 18 yaş altında anne olmuştur, bu bağlamda çocuk gelinlerdir. Kadınlardan biri mevsimlik işçi olarak çalışırken, diğerleri kendini ev hanımı olarak tanımlamıştır. Eğitim seviyeleri ilköğretim ve ortaokul arasındadır.

Radikalleşme modelleri içinden Fathali Moghaddam’ın merdiven modeli temel alınarak, diğer modeller incelenmiş ve PKK’ya özgü eklektik bir radikalleşme modeli geliştirilmiştir. Bu bağlamda, deradikalizasyonun bir aşaması olarak kabul edilen örgütten ayrılma süreci incelenmiştir.

Çalışmanın örnekleme, çocuklarının örgütten ayrılma süreci kapsamında bireysel ve kamusal alanda çaba gösteren annelerdir. Çalışmanın örnekleme yöntemi, amaçlı örneklemdir ve probleme dönük kar topu tekniği kullanılarak seçilmiştir. Bu örnekleme metodu ağırlıklı olarak keşfedici araştırmalarda, evrene ulaşmada zorluk yaşanan durumlarda kullanılır (Babbie, 2007, s. 185). Araştırmacı hedef kitleye annelerin referansları ile ulaşmıştır. Araştırma konusunun terör ile ilgili olması ve güvenlik kaygıları, araştırma öğelerinde güven tahsisine ihtiyaç duyulması da bu metodun kullanılması ihtiyacını doğurmuştur. İlk başta kurulan bağlantı diğerleri ile irtibatı kolaylaştırmış ve araştırmacı için zengin bir bilgi evreni ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya konu olan annelerin çocukları için kapsamlı bir deradikalizasyondan bahsedilmesi mümkün değildir. Bu konuda kesinlik elde etmek için öznenin çocuk olduğu başka bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu nedenle çocukların sadece örgütten ayrıldığı belirtilmiştir. Araştırmacı Kürtçe bilmemektedir, bu nedenle Türkçe bilmeyen anneler ile tercüman aracılığıyla görüşme yapılmıştır. Araştırmada ikincil kaynak olarak kitaplar, makaleler, gazeteler, açıklanmış raporlar, yayınlanmış röportajlardan faydalanılmıştır. Araştırmanın son kısmında ise birincil kaynak olarak kamusal alana çıkan ve bireysel çaba gösteren anneler ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır.

3. DİYARBAKIR ANNELERİ

Etnik milliyetçi hareketlerin kimlik ve kültür inşasında kadın dönüştürücü bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar, ulus inşa süreçlerinde erkekler tarafından tanımlanan çeşitli roller üstlenmektedir (Enloe, 2000, s.219). Benzer şekilde PKK içinde kadın için çeşitli roller atanmıştır. Bu rollerden biri “ulus üreticisi” roldür (Açık, 2002, s.297). Örgütün söylem inşacıları olan Abdullah Öcalan, işbirlikçi olarak nitelediği geleneksel aile sisteminden “ulus aile” sistemine geçilmesini önermektedir. Öcalan’a göre geleneksel aile kişinin birey olmasını engellemekte ve kadını köleleştirmektedir (Öcalan, s.120) Örgüt, kadının aile içindeki dönüştürücü gücünün örgüt lehinde kullanılmasını istemektedir (Açık, 2002, s.289). Çocuklarını sözde ulusal dava uğruna feda etmeyen kadın “yurtsever anne”nin tersi olarak “yurtsever olmayan” ulusal davaya ihanet eden kadın olarak konumlandırılmaktadır. Kendilerine verilen bu role uymak istemeyen ve örgüte katılan çocuklarını geri isteyen annelerin azimli duruşu bu anlamda örgüt için bir paradigma iflasına yol açmıştır. 2014 yılında karakol

inşasını protesto etmek için Lice'ye götürülen ve sonrasında örgüt tarafından kaçırıldığı iddia edilen M.S.B. annesi Aysel B.'in 12 günlük eylemi sonunda örgüt tarafından gözleri bağlı bir şekilde, yaşadığı sokağa bırakılmıştır (Çakan, 2014). Bu gelişme sonrası çocuklarının örgüt tarafından kandırılarak götürüldüğünü iddia eden diğer ailelerin Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi önünde oturma eylemi başlatması ile örgüt ve müzahir gruplar çeşitli açıklamalar yapmak zorunda kalmıştır. Kısa sürede eyleme katılan aile sayısı 72 olmuş, eyleme şehit eş ve ailelerinin de destek ziyaretlerinde bulunduğu görülmüştür (Aslan, 2014). Annelerin eylemi yaklaşık 3 ay sürmüştür.

22 Ağustos 2019 tarihinde ise çocuğunun HDP'lilerce dağa kaçırıldığını iddia eden Hacire Akar, HDP Diyarbakır il binası önünde oturma eylemine başlamıştır. Akar'ın ısrarlı duruşu ile iki gün sonra çocuğu geri gönderilmiştir (Tür ve Gündüz, 2019). Hacire Akar'ın çocuğuna kavuşması ile birlikte çocuğunun örgüt tarafından alıkonulduğunu iddia eden aileler HDP Diyarbakır il binası önünde oturma eylemi başlatmıştır. Eylemin 34. gününde çocukları için bekleyen ailelerin sayısı 53'e yükselmiş, eyleme PKK'nın kaçırdığı asker ve polis aileleri de destek vererek, örgütün çocukları serbest bırakması yönünde çağrıda bulunmuştur (Çetin, 2019). Annelerin ısrarlı bekleyişi ve ikna çalışmalarının hızlanması ile teslim olan terörist sayısında ciddi bir artış yaşanmaya başlamıştır. Dönen teröristler ifadelerinde annelerin televizyon ekranlarında açıklama yapmaları ile birlikte, örgütün tv izlemelerini yasakladığı belirtilmişlerdir. (Ceylan ve Fidancan, 2020). İçişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre, 1 Ocak 2022 tarihinden itibaren teslim olan örgüt mensubu sayısı 28'dir (İçişleri Bakanlığı, 2022). 2021 yılında ikna yolu ile teslim olan örgüt mensubu sayısı ise 193'tür (İçişleri Bakanlığı, 2021). Bu sayı 2020 yılında 234 olarak bildirilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2020).

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma sonuçları “anne”, “çocuk”, “aile ve sosyal çevre” ve “siyaset, devlet ve kamuoyu” olmak üzere dört boyutta ve “suskunluk dönemi”, “kamusal alan” ve “kopuş sonrası” olmak üzere üç zaman kesitinde analiz edilecektir.

Radikalleşme ile mücadelede zor noktalardan biri, radikalleşmenin ilk basamaklardaki tutum ve davranışların suç unsuru olmaması ve bu nedenle güvenlik kuvvetlerinin radarından kaçmasıdır. Bu durum aile içi kontrol mekanizmalarının önemini vurgulamaktadır. Şiddet çizgisini geçmesi ile

birlikte kişi güvenlik kuvvetleri ve hukukun alanına girerken, şiddet çizgisini geçmesi öncesi radikalleşme süreci sosyal çevre ve aile ile bağlantılıdır.

Annenin hem radikalleşme hem de örgütten ayrılmada etken bir faktör olduğu ve çift taraflı bir rol oynadığı görülmektedir. Kişinin radikal değerler ve kültür ile büyümesi veya aile üyelerinin radikal fikirlere sahip olmaları, radikalleşmede itici faktör veya kolaylaştırıcı etken olarak görülmektedir. Sürecin tersi durumunda yani deradikalizasyon sürecinin başlamasında ise anne çekici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgüte gittikten sonra çocuğu ile iletişime geçen Anne 3, çocuğunun arkadaşlarının *“Bize de annelik yaparsan biz de geleceğiz”* sözleri üzerine onlara, *“Sen nasıl evladımın onlar da evladım, üçünüze de analık yaparım yeter ki gelin”* cevabı vermiş, sadece kendi çocuğu değil diğer çocukların da örgütten ayrılmasında çekici faktör olmuştur.

4.1. Mahrem Alan Dönemi

Kadınların tamamı etnik kökenleri veya konuştukları dil nedeniyle ayrımcılığa uğramadığını ifade etmiştir. Sadece Anne 5, çocuğu dağa gittikten sonra bir güvenlik kurumuna gittiğini, durumunu anlattığında görevli kişinin *“benim terörist annesi ile işim olmaz”* dediğini söylemiştir. Kadın bu sözlü tepkiye *“Allah’tan ben devletimi senin gözünle tanımadım”* şeklinde cevap vermiştir.

Kadınların geneli sosyal çevrelerinde PKK’ya müzahir grupların ve kişilerin olduğunu belirtmiştir. Anne 2, çevrelerinde PKK ve Hizbullah’ı destekleyen kişiler olduğunu, Anne 3 sosyal çevrelerinden örgüte katılım olduğunu, Anne 5 ise hem sosyal çevrelerinden hem ailelerinden örgüte katılım olduğunu belirtmiştir. PKK’ye özel üretilen modelin “Etkileşim” katında radikalleşmeyi kolaylaştırıcı faktörlerden biri olan, kişinin aile ve sosyal çevresinde aşırılıkçı fikirlerle büyümesi gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3. Çocukların Örgüte Katılım Bilgileri (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır)

	Katılım Yılı	Katılım Yaşı	Geçirdiği Süre
Anne 1	2018	16	3 yıl
Anne 2	2015	17	5 yıl
Anne 3	2016	14	5 yıl
Anne 4	2015	14	6 yıl
Anne 5	2013	18	9 yıl
Anne 6	2016	16	7 yıl
Anne 7	2013	18	10 yıl
Anne 8	2016	13	7 yıl
Anne 9	2016	14	6 yıl
Anne 10	2012	13	8 yıl

Annelerden mahrem alan döneminde çocukların radikalleşme süreçlerini anlatmaları istenmiştir. Annelerin hepsi çocuklarının örgüt tarafından kandırılarak götürüldüğünü söylemektedir. Anne 2, gençlerin en zayıf noktasının özgürlük söylemi olduğunu ifade ederken, Anne 3 açık bir şekilde “*beyin yıkama*” kavramından bahsetmektedir. Anlatılardan yola çıkılırsa, durum bir beyin yıkama değil, aktif bir süreçtir. Çocuklar çeşitli şekillerde ikna edilmiştir. Çocukların örgüte katılım yaşları göz önüne alındığında “*çocuk istismarı*”ndan bahsetmek mümkündür. Çocukların büyük kısmı 18 yaş altında örgüte katılmıştır.

Anne 4 çocuğunun götürüldüğü sosyal ortamlarda örgüt propagandasına maruz kaldığını söylemiştir. Bu ortamlarda Peco'nun radikalleşme sürecinin başlamasının ön koşulu olarak gördüğü “*şiddet içeren eylemlerin meşrulaştırılması*”, diğer üyelerle etkileşim ve rehberlik şartları sağlanmıştır.

Anne 10, çocuğunun Çözüm Süreci'nde yaşadıkları bölgeye yakın bir yerde yapılan festival sonrası örgüte katıldığını söylemiştir. Örgüte katılımı Çözüm Süreci anlamlı bir patern olarak karşımıza çıkmaktadır. Çözüm Süreci'nin başlangıç ve bitiş tarihi olarak 2009-2015 yılları alındığında çocukların yarısının bu süreçte örgüte katıldığı görülmektedir. Kalan 5 çocuğun 4'ünün ile Çözüm Süreci'nin bitimi sonrası 2016 yılında, sadece birinin 2018 yılında örgüte katıldığı görülmektedir. Çözüm Süreci'nin getirdiği rahatlık ve bu rahatlık çerçevesinde yapılan etkinlikler, BTÖ için oluşturduğumuz radikalleşme sürecinin “*Etkileşim*” katında bahsettiğimiz sosyal zemin şartlarını oluşturmuştur. Anne 6'nın çocuğu sevgilisinin ardından örgüte katılmıştır. Sevgilisi dönüp, evlenirken o örgütte kalmaya devam etmiştir. Anne 1 ve Anne 3'ün çocukları ise sosyal medya yolu ile örgüte müzahir kişilerle tanışmış, onların yönlendirmesi ile örgüte katılmışlardır. Her iki çocuk sanal ağlar üzerinden örgüte müzahir kişilerle irtibatlanmış, sonrasında bu sanal ilişkiyi somutlaştırmıştır. Bu aşamada PKK'ya özgür radikalleşme modelinin “Katılım” katından bahsedilen iletişim kanalları etkinliği karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4. Çocukların Örgüte Katılım Ortam ve Yöntemi (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır)

	Yer-Ortam	Yöntem
Anne 1	Sosyal Medya	Kandırma
Anne 2	Arkadaş ortamı, Sosyal ortam	Beyin Yıkama
Anne 3	Sosyal ortam	Beyin Yıkama
Anne 4	Arkadaş ortamı	Kandırma
Anne 5	Sosyal ortam	Kandırma
Anne 6	Kişisel İlişki	Kandırma
Anne 7	Arkadaş ortamı, Sosyal ortam	Kandırma
Anne 8	Sosyal ortam	Kandırma
Anne 9	Belirsiz	Kandırma
Anne 10	Sosyal ortam	Kandırma

Çocukların çoğu ailelerinin bulunduğu maddi durumundan yakınmakta ve çeşitli taleplerde bulunmaktadır. Anne 3 maddi yetersizlikler nedeniyle çocuğunun bunalıma girdiğini, Anne 5 çocuğunun çeşitli hevesleri olduğunu, Anne 8 çocuğunun istese de sözlü olarak talepte bulunmadığını söylemektedir.

Anne 10 çocuğunun babasının kaybı sonrası hevesini kaybettiğini söylemiştir. Bu durum duygusal bir travmaya dair ipucu vermektedir. Bir diğer çocuğun babası öldürülmüştür ve zor bir çocukluk geçirmiştir. Bu durum da PKK'ya özgür radikalleşme modelinin “*Etkileşim*” katındaki kişiyi radikal gruplar karşısında akranlarına göre daha savunmasız bırakan psikolojik sorunlar yani kişisel faktörler ile bağlantı kurulabilir.

Çocukların genel olarak geleceğe dair hayalleri maddi durumlarını iyileştirmek üzerinedir. Anne 5'in çocuğuna memurluk vaat edilmiş, Anne 3'ün çocuğu ben ölsem de ailem iyi durumda yaşar düşüncesi ile örgüte katılmıştır. Örgüt, sözde iş imkanları ile grubun üyeliği vasıtasıyla kazanılacak sosyal statü çekiciliğini kullanmıştır (Horgan, 2008, ss.82-83). Çocukların yaşadıkları yoksunluk hissi, yoksulluk ve maddi yetersizlikler, PKK'ya özgü radikalleşme sürecinin “*Etkileşim*” katında itici faktör, iş vaadi ise “*Katılm*” katında çekici faktör olarak karşımıza çıkar.

“Hiçbir ortamda kendi fikrinizi belirtmeyin, çünkü kimin ne olduğu bilinmiyor... fikrinizi asla kimse bilmesin.” Anne 2 çocuklarına bu şekilde tavsiye verdiğini belirtmektedir. Merak ettiği soruların evde cevabını alamayan, dışarda konuşmaması tavsiye edilen çocuğun dış kaynaklara yönelmesi kaçınılmazdır. Araştırmalar, kişilerin kendilerini ifade etmek için alternatif kanallara yönelebilmesi durumunda norm dışı eylemlere teşebbüs etme eğiliminin az olduğunu söylemektedir (Moghaddam, 2005, s.164).

Anne 1, çocuğunun evde agresifleştiğini, kardeşlerine zulmettiğini, Anne 3 çocuğunun madde kullandığını ve ağabeyinden şiddet gördüğünü, Anne 5 çocuğunun hırçın olduğunu, Anne 7 çocuğunun sinirli olduğunu, Anne 4 çocuğunun çok asi ve dik başlı olduğunu söylemiştir. Genel olarak aileler çocuklarındaki davranış değişikliklerini ergenliğe bağlamıştır. Anne 4 çocuğunun asi hareketlerine karşı ondan çeyizini hazırlamasını istemiştir. Bu durum annenin kızını erken yaşta evlendirme niyetinde olduğunu düşündürmektedir. Bu da PKK'nın radikalleşme sürecinde “*Etkileşim*” katındaki itici faktörlerden biridir.

Anne 4 ve Anne 5 hariç diğer anneler çocukları ile yakın ilişkilerinin olduğunu ifade etmiştir. Çocuğunun kendisi ile paylaşım yapıp yapmadığı sorusuna ise Anne 4, Anne 5, Anne 9 ve Anne 10 olumlu cevap vermemiştir. Anne 9 ve Anne 10 çocuklarının onlarla paylaşım yapmamasını kendileri ile aralarındaki yaş farkında bağlamıştır. Anne 3 hariç diğer annelerin tamamı çocuğunun örgüte katılmak üzere evden ayrılacağını düşünmediklerini ifade etmiştir. Anne 3, çocuğun sürekli internet kafeye gitmesinden kuşkullanmış ve kardeşini onu izlemesi için görevlendirmiştir.

Anne 3, Anne 5, Anne 6, Anne 8, Anne 9 ve Anne 10 sosyal çevrelerinden örgüte müzahir gruplar olduğunu belirtmektedir. Anne 6, aileden örgüte katılan yokken, yaşadıkları bölgede örgüte katılım olduğunu söylemektedir. Anne 1, Anne 2 ve Anne 7 ise aileden ve çevreden katılım olmadığını belirtmektedir.

Anne 1 çocuğunun örgüte katıldığını bıraktığı mektup ile, Anne 2 çocuğun arkadaşlarından, Anne 4 sosyal çevresinden öğrenmiştir. Anne 3 korkarak çocuğun kaybını emniyete bildirmemiş, çocuğun durumunu daha sonra emniyetten öğrenmiştir. Anne 5 tahmin ederek müzahir partinin il binasına gitmiştir. Anne 6 karakola kayıp başvurusu yapmıştır. Anne 7, Anne 8, Anne 9, çocuklarından dağda oldukları süre boyunca hiç haber alamamışlardır. Anne 5 yıllar sonra çocuğu ile telefonda konuşmuş, Anne 10 ise çocuğu gittikten bir ay sonra çocuğu tarafından aranmıştır. Anne 2'nin çocuğu ise ailesi ile sosyal medya üzerinden iletişime geçmiştir.

4.2. Kamusal Alan

Çocuklarının örgüte katılımı sonrası anneler, çocuklarını geri döndürmek için bireysel çaba göstermeye ve kamusal alana çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte aileleri, sosyal çevreleri ve kamuoyundan çeşitli tepkilerle karşılaşmışlardır. Çocukların mahrem alan döneminde radikalleşme sürecine girdiklerini fark etmeyen anneleri örgüte katılım sonrası aktif bir özneye dönüşmüşlerdir. Anneler, diğer annelerin oturma eylemini ilk olarak medyadan takip etmişlerdir. Anne 2, “... sonra çocuğun geldiğini gördüm, sonra başka aileler de gitmeye başlayınca ilgimi çekmeye başladı” demiştir. Anne 4 ise terör örgütünün propagandasına maruz kalmıştır, “Sanki dağa gitmiş gibi, parayla oturtuyorlar aileleri demişlerdi inanmamıştım. Çocuğu görünce inandım, polisi aradım konuştum. O bana gelen çocukların isimlerini söyledi. Git aileleri ile konuş bu çocukların hepsi geldi dedi. Çadıra gittim böylece.” İkili kontrol sonrası anne kamusal alana çıkmaya karar vermiştir. Benzer durumu Anne 5 de dile getirmiştir, “Herkes

oradakiler yalancı, parayla tutulmuş, devletin adamları diyordu.” Anneler ilk etapta durumun mizansen olduğuna inandırılmışlardır. Bu durum medyanın inandırıcılığı ve terör örgütü kanallarının etkin iletişimi ile ilgili de ipucu vermektedir. Terör kanallarının etkin öznelere olan terörist Cemil Bayık, annelerin taleplerini *“Kürt soykırımını tamamlamak için özel, kirlî, ahlaksız, psikolojik bir savaş”* olarak nitelemiştir (Artı Gerçek, 2019).

Anne 3 aile üyelerinden birinin *“neden kendini riske atıyorsun?”* dediğini ifade etmektedir. Anne 4, süreçte kimseden destek görmemiştir. Anne 6, eşinden ve çocuklarında destek almıştır. Aile kendini dışa tamamen kapatmış ve kimseyle konuşmamıştır. Anne 8 güvenlik güçlerinden destek aldığını, Anne 7 ve Anne 9 hem akrabalarından hem de yakın çevrelerinden destek aldığını belirtmiştir. Anne 5 yaşadıkları çevrede örgüte müzahir kişilerin psikolojik baskısına maruz kaldığını ifade etmiştir. Bu baskıyı şu cümlelerle anlatmaktadır; *“Komşular akrabalar dışladı, siz satılmışsınız dedi”*. Anne 5, kendisine bu sözleri söyleyen kişilere *“O zaman insan savunduğu davaya önce kendi çocuğunu gönderir, sen gönder çocuğunu”* şeklinde cevap vermiştir. Anne 2, çocuğu örgüte katıldıktan sonra örgüte müzahir bir derneği basıp camlarını kırmak istemiş ama çevresi tarafından durdurulmuştur. Eylem esnasında ise hem eşinden hem örgütten korktuğu için ekran önüne çıkmamış, annesini ön plana çıkarmıştır. Annelerin ısrarlı eylemi, yeni katılan anneler için cesaret verici olmuştur. Yeni katılan anneler *“Sizi gördük korkumuz kalmadı”* demiştir. Anne 1 ise eyleme başladığı dönemde onlarla birlikte olan iki aileden birinin örgüte müzahir kişilerle görüştüğünden sonra eylemden çekildiğini belirtmiştir. Anne 1, örgüte müzahir gruplardan sürekli hakaret işittiklerini, darp edildiklerini ve bir gece evlerinin kundaklandığını ifade etmiştir. Anne 1, eylem yaptığı esnada KCK Yürütme Konseyi Üyesi Mustafa Karasu'nun *“çocuklarınızı dağa göndermeyecekseniz niye doğuruyorsunuz?”* demesi üzerine cinnet getirerek, binadaki parti yetkililerine saldırmıştır. Anne 10, *“bazıları eleştirdi ama onlar öyle diye de durmadım. Ben kendimi çocuğum için ateşe atarım”* demiştir ve ailesinin sosyal hayatını kısıtlayarak, ev dışına çıkarmamıştır.

Genel olarak bakıldığında annelerin sosyal çevreden pek destek almadıkları daha çok kendi ailelerinden destek aldıkları görülmektedir. Anneler ağırlıklı olarak olumsuz olan bu ortamdan sıyrılarak kamusal alana çıkmışlardır. Anne 1'in ifadesi ile *“korku duvarını yıkarak”* seslerini yükseltmişlerdir.

Tablo 5. Kamusal Alanda Anneye Destek Durumu (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır)

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10
Aile	+	+, -	+,-	-	-	+	+	-	+	+
Sosyal Çevre	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-

Travmatik deneyimler kişinin yaşam enerjisini doğrudan etkiler ve normal hayata uyum sürecini sarsar, bu da beraberinde fiziksel hastalıklar getirebilir (Franz R., 2011, s.111). Anneler yaşadıkları bu süreçte çeşitli hastalıklarla mücadele etmiştir. Çoğunun hastalığı çocuğu örgüte katıldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Çocukları dönmüş olsa da sağlık problemleri devam etmektedir. Anne 2 panik atak, Anne 3 şeker ve tansiyon, Anne 8 tansiyon, Anne 10 şeker ve tansiyon hastası olmuştur. Diğer kadınlarla hasta olduklarını söylemiş ama net bir hastalıktan bahsetmemişlerdir.

Koehler deradikalizasyon ve örgütten ayrılmada aile üyelerinin kişilere ayrılma yönünde yaptıkları baskıyı çekici faktörlerden biri olarak göstermektedir (Koehler, 2017, s. 19). Nielsen'e göre ise örgütten ayrılma üç fikre bağlıdır; sevdiklerini kaybetmek, normal bir hayat yaşama arzusu, aileye duyulan özlem (Dalgaard-Nielsen, 2013, s.105). Anne 1, Anne 3, Anne 5 ve Anne 10 çocuğunun örgütten ayrılmasını net olarak kamusal alana çıkışı ile ilişkilendirmiştir. Anne 3, çocuğundan şu sözleri aktarmaktadır; “Biz televizyonda gördük dedi oğlum. Bir gardiyan bizi şikâyet etti, televizyonu söküp götürdüler”. Anne 1 ve Anne 5’in çocuklarının, örgüt tarafından zorla götürülerek röportaj videosu çekilmiştir ve örgüte müzahir kanallarda yayınlanmıştır. Anlatılar çocukların ortamları ilgili çeşitli rahatsızlıklar yaşadıkları ve annelerinin dön çağrısı ile bu rahatsızlık duygusunun örgütten ayrılma için çekici bir karar döndüğü yönündedir. Anne 2, sadece kendi çocuğu için değil arkadaşları için de çekici bir faktör olmuştur.

Deradikalizasyon/örgütten ayrılmada itici faktörlerden biri de kişiyi rahatsız eden sosyal ortamlar ve olaylardır. Kişinin hayatı riskinin olması, ölüm korkusu yaşaması, hapsedilme gibi yaşadıkları olaylar da örgütten ayrılmada itici faktör olmuştur. Küflü ekmek yeme, banyo yapmama, hapsedilme gibi tecrübeler yaşayan çocuklardan biri intihar etmeyi denemiştir.

4.3. Örgütten Ayrılma Sonrası

Annelerin tamamı çocukları ile kavuşma anlarını anlatırken ağlamıştır. Bu süreçte kendilerinde ne değiştiği sorusu üzerine anneler olumlu vurgular yapmıştır. Anne 1, önceden tek başına pazara bile gitmezken, şimdi daha cesur olduğunu, Anne 2 özgüven kazandığını, Anne 3 artık Allah'tan başka kimseden korkmadığını, Anne 5 artık evlatlarının onun hayat önceliği olduğunu ifade etmiştir. Anneler süreçle birlikte duygusal kayıplar yaşamıştır. Anne 1 hislerini “*Güvenemiyorsun, artık oğlundan sonra bütün güvenim gitti, herkese karşı güvensizim. Vicdanımı kaybettim. İnsanlara acımamaya başladım.*” cümleleri ile ifade etmiştir.

Anne 1, Anne 2, Anne 5, Anne 9 ve Anne 10, kendi çocukları döndükten sonra da eyleme destek vermeye devam etmiştir. Anne 1, tüm çocuklara sahip çıkmayı bireysel vazifesi olarak görmekte, Anne 2, “*Bizim için bir çocuk bin çocuk demektir*” sözleri ile duygularını ifade etmektedir. Annelere durumun tekrarı söz konusu olursa yine eyleme katılıp katılmayacakları sorulduğunda 9’u tereddüt etmeden katılacağını biri katılmayacağını söylemiştir. Katılmayacağını söyleyen anne, kendisine tekrar böyle bir acı yaşatırsa çocuğunu reddedeceğini söylemiştir.

Annelerin fikir dünyalarındaki en belirgin değişim devlet algısına dairdir. 90’lı yıllarda çocukluklarını yaşayan anneler, aile ve çevreden siyasi tarihe dair negatif aktarımlar almışlardır. Bu durumu anlatırken sıklıkla “*eski devlet-yeni devlet*” ayrımı yapmaktadırlar.

Anne 2: “Telefonum çaldı, Bakan bey sizinle görüşecek dediler. Aklım almıyor. Türkiye Cumhuriyeti bakanı benimle görüşecek. Biz eskiden karakolun önünden geçmeye korkardık”.

Anne 1: “Eskiden karakola gidip bir şikâyette bulunamıyordum çünkü korkuyordum. Bize devleti düşman olarak tanıtıyorlardı. Bugün bırakın emniyete gitmeyi koskoca Cumhurbaşkanı ile bile görüşebiliyoruz makamına gidebiliyoruz. O yüzden benim çocuğum bu ihaneti yaptığında utandım.”

Annelerin tamamı örgüte karşı negatif tutum sergilemektedir. Bu tutumun temeli çocuklarından ayrılma sürecidir. Anne 3 ise biraz farklı olarak negatif tutumunu örgütün tavrına göre belirlemiştir. “*Beş sene PKKlılar gelip sormadı, aç mısın tok musun öldün mü kaldın mı diye. Bayramdan bayrama gelip bir paket lokma bırakıyorlardı.*” sözleri ile beklediği karşılığı almadığını ifade etmektedir. Aynı anne çocuğu ilk gittiğinde devletin kendisine inanmadığını söyleyerek sitemini dile getirmiştir. Başvurduğu

güvenlik makamları çocuğu ile görüştüğünü düşünerek sözüne itibar etmemiştir.

Yaşanan süreç sonrası aile içinde diğer çocukların devlete karşı algısında pozitif değişim olduğu ifade edilmiştir. Anne 2 bu gelişmeyi şöyle örneklendirmektedir; *“Güzel şeylerle karşılaşmak ailemizdeki bütün çocuklara sirayet etti. Devlete karşı güven gelişti. Çocuklar bundan etkilendiler, çünkü gördüler. Benim küçük kızım anne ben polis olacağım dedi”*. Negatif etkiler ise bir çocuğun kaybı nedeniyle diğer çocuklardan bazılarının okul hayatlarının sekteye uğramasıdır. Anne 1, Anne 8 çocuklarını okuldan almış, Anne 3, Anne 4 aşırı korumacı davranıp çocukların sosyalleşmesine izin vermemiştir.

Anne 1, süreçte ailesinin kenetlendiğini ifade ederken, çocuğun örgüte gittiği dönemde ailesinin dağıldığını söyleyen Anne 6, dönüşü sonrası toparlandıklarını ifade etmiştir. Aile olarak yemek bile yiyemediklerini, giden çocuğunun odasına giremediklerini ifade etmektedir. Anne 7 çocuğun dönüşünü bayram olarak nitelemiş ve aile içi ilişkilerin düzeldiğini ifade etmiştir. Anne 10 da çocuğun kardeşleri ile ilişkisinin iyi olduğuna dikkat çekmiştir.

Yapılan araştırmalar, travmatik olaylar sonrası çocukların yeniden günlük hayatlarına dönmeleri ve sağlıklı bir psikolojilerinin olması için aile desteği ve aile içi iletişimin önemine işaret etmektedir (Saigh, Green ve Korol, 1996, s.127). Anneler çocuklarının dönüşü sonrası ailelerini biraraya getirmeye çabalamış, kaybolan güveni yeniden tesis etmeye çalışmışlardır.

5. SONUÇ

Literatür okumalarında anlaşılacağı üzere radikalleşme, örgütten ayrılma ve deradikalizasyon birden fazla faktörü içinde barındıran karmaşık süreçlerdir. Bu çalışmada çocuğu terör örgütüne katılmış, şahsi çabaları ve kamusal alana çıkışı ile çocuğunun örgütten ayrılmasını sağlamış annelerle yüzyüze yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Keşfedici durum çalışması olarak tasarlanan bu çalışmada, üç zamansal kesit ve dört boyutta değerlendirilen veriler, nedensellik çerçevesinde analiz edilmiştir.

Yapılan çalışmada, *“Kamusal alana çıkan ve aktif konuma gelen annenin, mikro düzeyde örgütten kopuş/ayrılma sürecinde etkili olması”* argümanı doğrulanmıştır. Anne çocuğun örgütten ayrılmasında belirgin bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların deradikalizasyonu

konusunda ise net bir olgu ortaya çıkmamıştır. Bu değerlendirme için çocuklarla ayrı bir araştırma yapılması gerekmektedir.

“Suskunluk döneminde, kabul/nötr tutum sergileyen anne, çocuğunun radikalizasyon süreci sonrası örgüte katılması ile örgütü reddetme tutumu sergilemiştir” argümanı ise nötr hali ile doğrulanmıştır. Anneler çocuklarının radikalleşme sürecini genel olarak fark etmemiştir. Çocuklarda meydana gelen tavır değişiklikleri, ergenlik veya başka etkenlerle açıklanmıştır. Ama anne çocuğunun örgüte katılımı sonrası net olarak örgütü reddetme tutumu sergilemiştir.

“Çocuğun örgütle örgütten ayrılması sürecinde annenin cesareti ve kamusal alana çıkışı çekici bir faktördür” argümanı örgüte katılım sonrası annesi ile direk iletişime geçen veya annesini televizyon ekranlarında gören tüm çocuklar için doğrulanmıştır. Annelerin duygusal tutumu, çocukların örgüt içinde yaşadıkları ortam ile ilgili rahatsızlıkları ile birlikte örgütten ayrılma için çekici faktör haline gelmiştir.

“Kamusal alana çıkan aktif annelerin, çocuklarının dağa götürülmesinde rolü olduğunu iddia ettikleri aktörlere olan tepkilerinin temel nedeni, bu kişilerin kendi çocuklarının güvenlik ve refah içinde bir hayat sürmeleri, buna karşılık annelerden çocuklarının hayati risklerine karşı sessiz kalmalarını beklemeleridir” argümanı bazı anneler tarafından kısmen doğrulanmış ve direk dile getirilmiştir.

Örgüte katılım yaşı incelendiğinde, çocukların çoğunun 18 yaş altında olması, çocuk istismarı konusunu gündeme getirmektedir. Evrensel Çocuk Hakları Beyannamesi ile güvence altına alınan 18 yaş altı çocukların ailelerinde koparılarak terör örgütlerine katılımı çocuk haklarına, daha ötesinde insan haklarına aykırıdır. Her bir çocuğun radikalleşme süreci farklı dinamiklerle beslenmiştir. Kişisel faktör olarak tanımlanan, psikolojik bozukluklar, düşük benlik algısı, mental problemler, sosyal izolasyon arkadaşsızlık gibi faktörler kişiyi terör örgütlerine karşı savunmasız hale getirebilmektedir (Vergani, M., Iqbal M., Ilbahar E., Barton G, 2018, s.11). Çocukların yaşları düşünüldüğünde ergenlik döneminin de süreçler için tetikleyici ve hızlandırıcı olduğu düşünülebilir.

Çocukların örgüte katılım sürecinde etkin faktörlerinden biri “iş vaadi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgüt çocukları meslek ve iş sahibi olma vaadi ile motive etmiştir. Radikalleşme sürecinin işletildiği mekânlar, STK’lar, dernekler ve ağırlıklı olarak gençlerin çokça rağbet ettikleri internet

kafe ve kafelerdir. Fiziki mekânların yanında sosyal medya ve sosyal ağlar da radikalleşme sürecinin işletildiği kanallardır. Aynı zamanda çocukların yaşadıkları maddi zorluklar yoksunluk kavramını gündeme getirmektedir. Yoksunluk yaşayan kişiler bunu ortadan kaldırmak için alternatif arayışa başlamaktadırlar. Norm dâhili kanallar ile alternatif bulamayan kişiler norm dışına çıkar ve burada terör örgütlerinin iletişim evrenleri ve yoğun propagandası ile karşılaşmaktadır.

Annelerin yarısı çocukları örgütten ayrıldıktan sonra da gönüllü olarak eylemlere katılmaya devam etmiş ve diğer ailelere destek vermiştir. Norveç ve Almanya’da, çocuklarını şiddeti meşrulaştıran sağ örgütlerden uzak tutmak isteyen aileler tarafından oluşturulan “ebeveyn ağları” düşünüldüğünde, çalışmaya konu olan annelerin de benzer bir ağ oluşturdukları görülmektedir. Norveç ve Almanya’daki ebeveyn ağları çocukları örgütten uzak tutmak için kurulurken, Türkiye’deki ebeveyn ağları çocukları örgütten koparmak ve bir daha gitmesini engellemek amacıyla kurulmuştur.

Radikalleşmeyi kolaylaştıran faktörlerden biri kişinin aile ve yakın çevresi tarafından radikal fikirlerle büyümesidir (Borum, 2003, s.45). Kişiler çevrelerinde bu zihinsel altyapı ile büyüdüklerinde örgüte katılımları kolaylaştırmaktadır. Annelerin söylemleri kendilerinin radikal fikirlerden uzak olduğu yönündedir. Sageman, kişilerin %75’inin cihada (Sageman radikalleşmeyi dini motifli terör örgütleri üzerinden inceler) akrabası veya arkadaşları ile katıldığını öne sürer. (Sageman, 2004, s. 43). Anneler açıklamalarında genel olarak çocukların arkadaşları ile birlikte örgüte katıldıklarını ifade etmişlerdir.

Anne 3’ün çocuğu “teslim olmadan önce, anne sesini duyarsam gelirim yoksa gelmem korkuyorum beni öldürecekler” demiştir. Anne 2, çocuğunun devletten korktuğunu söylemekte ve çocuğunun şu cümlelerini aktarmaktadır; *“Bana Türkiye Cumhuriyeti’ne gidersen, müebbet hapis alacaksın demişlerdi dedi, ama bana davranışlarına bak dedi iyi davranıyorlar.”* Çocuklar döndükten sonrası ise korkuları ve endişeleri giderilmiştir. Anne 5’in çocuğu duygularını, *“oradaki arkadaşlar bu durumu görse hepsi döner evine gelir. Ben de çok korkuyordum, kafama sıkıp öldürecekler sanıyordum, bazı şeyler izletiyorlardı bize”* sözleri ile ifade etmiştir. Radikalleşme sürecinin son aşamalarında “şeytanlaştırma, insandılaştırma” olarak adlandırılan duyguya karşılık, bu tip bir deneyim yaşama, yani düşman ve insandışı olarak belirlediği gruptan sempatik

tavırlarla karşılaşması, kişinin düşman algısından kurtulmasına yardımcı olmaktadır. (Horgan, 2009, s.19). Annelerin bu duruma dair uzun anlatıları konunun önemine dair ipucu vermektedir.

Radikalleşme literatürü ve modelleri genel olarak köktenci terör örgütleri özelinde çalışılmıştır. PKK ise etnik ve bölücü bir terör örgütüdür. Psikolojik anlamda modeller incelendiğinde pek çoğunun ortak noktaları olduğu fark edilmektedir. Model ve faktörlerin birleşimi ile PKK'ya özgü oluşturulan model, annelerin söylemleri ışığında test edilmiştir.

Tablo 7. Radikalleşme Süreci (Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır)

	Etkileşim				Katılım				Ö.K.
	Kolaylaştırıcı Faktör	Kişisel Faktör	İtici Faktör	Sosyal zemin	Çekici Faktör	İletişim Kanalları	Grup Dinamikleri	Lider Kültü	
	Aile ve çevreden katılım	Duygusal travma	Yoksulluk hissi, Maddi yakınma	Sosyal ortamlar	İş Vaadi				+
A1						+			+
A2				+		+			+
A3	+	+ şiddet	+	+	+				+
A4	/			+		+			+
A5	+	+ sevgi yoksunluğu	+	+	+				+
A6	+		+		+		(sevgilinin katılımı)		+
A7				+	+				+
A8	+			+	+				+
A9	+		+				+		+
A10	+	+ baba kaybı		+			+		+

Annelerin anlatıları üzerinden çocukların radikalleşme süreçleri incelendiğinde; Anne 1'in etkileşim katında herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Çocuğunu asosyal olarak tanımlayan anne, sadece akrabaları ile görüşüğünü ifade etmektedir. Katılım katında ise "iletişim kanalları"nın etkisi görülmüştür. Sosyal medya üzerinden yurtdışında yaşayan bir kişi ile görüşen çocuk belediye binasına yönlendirilmiştir. Anne

2'nin çocuğunun radikalleşme sürecinde etkileşim katında “sosyal ortamlar”ın etkisi, katılım katında “iletişim kanalları” karşımıza çıkmaktadır. Anne 3'ün çocuğunun radikalleşme sürecinde etkileşim katında, kolaylaştırıcı bir faktörü olan “aile ve yakın çevreden örgüte katılım” faktörü bulunmaktadır. Bunun yanında aile bireylerinden gördüğü şiddet ile “duygusal travma” ve “sosyal ortamlar” itici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılım katında ise çekici bir faktör olan “iş vaadi” kullanılmıştır.

Anne 4'ün çocuğu radikalleşme sürecinde etkileşim katında “aile ve yakın çevreden örgüte katılım” faktörü ve “sosyal çevre” faktörü bulunmaktadır. Katılım katında ise “iletişim kanalları” etkindir. Anne 5'in çocuğunun radikalleşme sürecinin etkileşim katında “aile ve yakın çevreden örgüte katılım”, kişisel faktör olan “sevgi yoksunluğu”, “sosyal ortamlar” faktörü ve itici bir faktör olarak “maddi yakınma” karşımıza çıkmaktadır. Katılım seviyesinde ise iletişim kanalları kullanılmıştır. Anne 6'nın çocuğunun radikalleşme sürecinde, etkileşim katında “aile ve yakın çevreden örgüte katılım” varken, katılım seviyesinde katılımı sağlayan esas unsur sevgilisinin örgüte katılımı olmuştur. Bu faktör grup dinamikleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Anne 7'nin çocuğunun radikalleşme sürecinde, etkileşim katında “sosyal ortamlar”, katılım katında “iş vaadi” etkili olmuştur. Anne 8'in çocuğunun radikalleşme sürecinde, etkileşim katında “aile ve yakın çevreden örgüte katılım” ve “sosyal ortamlar” etkili olmuştur. Katılım katında ise “iş vaadi” etkili olmuştur. Anne 9'un çocuğunun radikalleşme sürecinde etkileşim katında “aile ve yakın çevreden örgüte katılım” ve “maddi yakınma” varken etkileşim katında “grup dinamikleri” önplana çıkmaktadır. Anne 10'un çocuğunun radikalleşme sürecinde, etkileşim katında “aile ve yakın çevreden örgüte katılım”, “duygusal travma”, “sosyal ortamlar” etkili olmuş, katılım katında “grup dinamikleri” işletilmiştir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere radikalleşme sürecinde etkileşim katında kolaylaştırıcı faktörlerden biri olan “aile ve yakın çevreden örgüte katılım” ve sosyal ortamlar anlamlı bir patern olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer etkili olan faktörler “yoksunluk, maddi yakınma” ve duygusal travma”lardır. Katılım katında ise ön plana çıkan çekici bir faktör olan “iş vaadi” ve sonrasında iletişim kanallarıdır. İki çocuk için ise “grup dinamikleri” etkili olmuştur.

Bir grup annenin başlattığı, farklı illerden katılımlarla büyüyen ve bir tür “ebeveyn ağı” haline gelen bu hareket, pek çok çocuğun geri dönmesini sağlamıştır. Ülkelerin deradikalizasyon alanında yaptıkları kurumsal faaliyetler düşünüldüğünde, tek bir birey olarak annenin örgütten ayrılmada etkinliği dikkat çekici ve umut vericidir. Araştırma bulguları çocukların itici ve çekici faktörlerin etkisi ile bir ikna süreci sonucu örgüte katıldıklarını düşündürmektedir. Bu ikna sürecinin başında etki alanı olmayan anne, çocuğunun örgüte katılımı sonrası etkin bir aktör konumuna gelmiştir. Çocuğu dönen annelerin bazıları halen diğer ailelere destek olmakta ve ziyaretler yapmaktadır. Radikalleşme ile mücadele kapsamında ailelerin ve özellikle annelerin bilinçlenmesi, devlet-aile iş birliğinin artması, örgütün eleman teminine ciddi bir darbe vuracaktır. Ayrımcılıkla mücadelede atılacak sosyal adımlar ile birlikte yoksulluğu ortadan kaldırmak için, eğitim ve iş imkânlarının artması radikalleşme süreçlerinde kişinin bir üst basamağa geçmesini engelleyici adımlar olacaktır.

KAYNAKÇA

- A.J. Mills, G. Eurepas ve E. Wiebe. (2009). *Encyclopedia of case study research*. Sage Publications.
- Açık N. (2002). Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye’deki Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi. Bora A. ve Günal A. (Ed.). *90’larda Türkiye’de Feminizm* içinde.(279-306). İletişim.
- Artı Gerçek. (2019, 16 Eylül). *Bayık’tan HDP önündeki ailelerle ilgili açıklama*. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2024, https://artigercek.com/guncel/cemil-bayik-eger-dertleri-varsa-gerillaya-soylesinler-hdp-ye-degil-104934h#google_vignette
- Aslan N. (2014, 30 Mayıs). *Terör Örgütünün Çocukları Kaçırıldığı İddiası*. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/eyleme-katilan-aile-sayisi-72ye-yukseldi/0/69416>
- Babbie E. (2007). *The Practice of Social Research*. Thomson Wadsworth.
- Baltacı A. (1997). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl yapılır? *Ahi Evran Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5(2): 368-388.
- Bartlett J., Birdwell J. ve King M. (2010). *The Edge of Violence*. Demos. Erişim tarihi: 1 Haziran 2021. https://demos.co.uk/files/Edge_of_Violence_-_web.pdf%20eri%C5%9Fim%2001.06.2021

- Bengtsson M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis, *NursingPlus Open*, 2: 8-14.
- Bjorgo T. ve Horgan J. (2009). Introduction. Bjorgo T. ve Horgan J. (Ed.). *Leaving Terrorism Behind* içinde. (ss.1-7). Routhledge.
- Bjorgo, T. (2009). Processes of disengagement from violent groups of the extreme right. ed. Bjorgo T. ve Horgan J. (Ed.). *Leaving Terrorism Behind* içinde. (ss.35-46). Routhledge.
- Borum R. (2003). *Understanding the Terrorist Mind-set*. FBI Law Enforcement Bulletin 72(7): 7-10. Erişim Tarihi: 13 Nisan 2024. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/201462.pdf>
- Borum R. (2012). Radicalization into Violent Extremism II: A Review Conceptual Models and Empirical Research, *Journal of Strategic Security*, 4:4, s.40.
- Ceylan M.M. ve Fidancan N. (2020, 10 Mart). Diyarbakır annelerinin direnişi, PKK'daki çözülmeyi hızlandırdı. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2024, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/diyarbakir-annelerinin-direnisi-pkkdaki-cozulmeyi-hizlandirdi-41465116>
- Cohen L., Manion L. ve Morrison K. (2000). *Research Methods in Education 5th Edition*. Routledge.
- Crenshaw, M. (1990). The Logic of Terrorism: Terrorist Behavior as a Product of Strategic Choice. Reich W. (Ed.). *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind* içinde. (ss.7-24). Woodrow Wilson Center Press with John Hopkins University.
- Creswell J.W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (M. Bütün ve S.B. Demir Çev.) Siyasal Kitapevi.
- Çakan Ş. (2014, 5 Mayıs). *Aile eylem yaptı, PKK o çocuğu bıraktı*. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2024, <https://www.star.com.tr/dogu/aile-eylem-yapti-pkk-o-cocugu-birakti-haber-879293/>
- Çetin R. (2019, 13 Eylül). *PKK tarafından alıkonulan asker ve polis aileleri de Diyarbakır'da: Bizi bu ateşten kurtarın*. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2024, <https://tr.euronews.com/2019/09/13/pkk-alikonulan-asker-ve-polis-ailelerinde-diyarbakirda-bizi-bu-atesten-kurtarin-video>
- Dalgaard-Nielsen, A. (2013). Promoting Exit from Violent Extremism: Themes and Approaches. *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(2):99-115.
- Doosje B., Moghaddam F., Kruglanski A.W., Wolf A., Mann L. ve Feddes A. (2016). Terrorism, Radicalism and De-Radicalism. *Current Opinion in Psychology*, 11:79-84.

- Enloe, C. (2000). Feminizm, Milliyetçilik, Militarizm. Altınay A.G. (Ed.) *Vatan, Millet, Kadınlar* içinde. (ss. 203-210). İletişim.
- Ergil, D. (2000). Suicide Terrorism in Turkey. *Civil Wars*, 3(1): 37-54.
- Ferguson N. (2016). Disengaging from Terrorism: A Nothern Irish Experience. *Journal for Deradicalization*. Spring(6):1-23.
- Gerring J. (2007). *Case Study Research*. Cambridge University Press.
- Horgan J. (2008). Deradicalization of Disengagement?: A Process in Need of Clarity and a Counterterrorism Initiative in Need of Evaluation. *Perspectives on Terrorism*, 2(4):3-8.
- Horgan J. (2008). From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspektives from Psychology on Radicalization into Terrorism”. *The ANNALS of The American Academy of Political and Social Science*. 818(1): 80-94.
- Horgan J. (2009). Individual disengagement”. Bjorgo T. ve Horgan J. (Ed.). *Leaving Terrorism Behind* içinde. (ss.25-27). Routhledge.
- İçişleri Bakanlığı (2020, 21 Aralık). *İkna yoluyla 2 örgüt mensubu daha teslim oldu*. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2024, <https://www.icisleri.gov.tr/ikna-yoluyla-2-orgut-mensubu-daha-teslim-oldu-21-12-20>
- İçişleri Bakanlığı. (2021, 10 Aralık). *İkna yoluyla 5 örgüt mensubu daha teslim oldu*. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2024, <https://www.icisleri.gov.tr/ikna-yoluyla-5-orgut-mensubu-daha-teslim-oldu-10-12-2021>
- İçişleri Bakanlığı. (2022, 3 Mayıs). *İkna yoluyla bir örgüt mensubu daha teslim oldu*. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2024, <https://www.icisleri.gov.tr/ikna-yoluyla-1-orgut-mensubu-daha-teslim-oldu-3-5-2022>
#:~:text=Teslim%20olan%20%C3%B6rg%C3%BCt%20mensubunun%202021,Kamuoyuna%20sayg%C4%B1yla%20duyurulur
- King M. ve Taylor D.M. (2011). The Radicalization of Homegrown Jihadist: A Review of Theoretical Models ans Social Psychological Evidence. *Terrorism and Political Violence*, 23(4): 602-622.
- Koehler D. (2017). *Understanding Deradicalization: Methods, Tools and Programs for Countering Violent Extremism*. Routledge.
- Laqueur, W. (2007). Terrorism: A Brief History. *Foreign Policy Agenda*, 12(5): 20-23.

- McCauley C. ve Moskalkenko S. (2008). Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism, *Terrorism and Political Violence*. 20(3): 415-433.
- Moghaddam F. (2005). The Staircase to Terrorism, *American Psychologist*. 60(2):161-169.
- Neuendorf K.A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Sage Publication.
- Öcalan A. (1993). *Kürdistan'da Kadın ve Aile*. Weşanen Serxwebun.
- Özcan, A.Ö. (1999). *PKK Tarihi, İdeolojisi, Yöntemi*. ASAM.
- Peco, M. (2016). A Functional Approach to Violent Radicalization. Building a Systemic Model Based on a Real Case, *Revista de Estudios en Seguridad Internacional*. 2(1): 63-76.
- Precht T. (2007). *Home grown Terrorism and Islamist Radicalisation in Europe*. Founded The Danish Ministry of Justice. Erişim Tarihi: 1 Haziran 2021.
https://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningspuljen/2011/2007/Home_grown_terrorism_and_Islamist_radicalisation_in_Europe_-_an_assessment_of_influencing_factors__2_.pdf
- Reiter, J., Doosje B. ve Feddes A.R. (2021). Radicalization and Deradikalization: A Qualitative Analysis of Parallels ib Relevant Risk Factors and Trigger Factors”, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. 15-23. <https://doi.org/10.1037/pac0000493>
- Robert K. Yin. (2003). *Case Study Research Design and Methods*. Sage Publications.
- Rupert F. (2011). *Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları*, (F. Zengin Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Sageman M. (2004). *Understanding Terror Networks*. Penn University Pennsylvania Press.
- Sageman M. (2017). *Turning to Political Violence*. University of Pennsylvania Press.
- Saigh P.A., Green B.L. ve Korol M. (1996). The History and Prevalence of Posttraumatic Stress Disorder with Special Reference to Children and Adolescents, *Journal of School Psychology*, 34(2):107-131.
- Silber M.D. ve Bhatt A. (2007). *Radicalization in the West: The Homegrown Threat, The New York Police Department*. Erişim Tarihi: 11. Haziran 2021.
<https://info.publicintelligence.net/NYPDradicalization.pdf>

- Stahelsky, A. (2005). Terrorists are made not born: Creating Terrorists Using Social Psychology Conditioning, *Cultic Studies Review*. 4(1):30-40.
- Stebbins R.A. (2001). *Exploratory Research in the Social Sciences*. Sage Publications.
- Şar, V. (2017). Savaş ve Terör Yaşantılarında travma Sonrası Stres, *Okmeydanı Tıp Dergisi*. 33.
- Taarnby M. (2005). *Recruitment of Islamist Terrorist in Europe, Research Report funded by Danish Ministry of Justice*. Erişim Tarihi: 1 Haziran 2021.
<http://www.investigativeproject.org/documents/testimony/58.pdf>
- Tedeschi R.G. ve Calhaoun, L.G. (1995). *Trauma&Transformation, Growing in the Aftermath of Suffering*. Sage Publications.
- Tür S. ve Gündüz Ş. (2019, 24 Ağustos). *Hacire anne azmiyle oğlunu terör örgütünün pençesinden kurtardı*. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2024,
<https://www.aa.com.tr/tr/diyarbakir-annelerinin-evlat-nobeti/hacire-anne-azmiyle-oglunu-terorun-pencesinden-kurtardi-/1564047>
- Vergani, M., Iqbal M., Ilbahar E., Barton G. (2018). The Three Ps of Radicalization: Push, PULL and Personal. A Systemic Scoping Review of The Scientific Evidence about Radicalization into Violent Extremism. *Studies in Conflict&Terrorism*, 43(10).
<https://doi.org/10.1080/1057610X.2018.1505686>
- Wiktorowicz, Q. (2004). *Joining the Cause: Al-Muhajiroun and Radical Islam*. Department of International Studies. Rhodes College. Erişim Tarihi: 1 Haziran 2021. <https://securitypolicy.syr.edu/wp-content/uploads/2013/03/Wiktorowicz.Joining-the-Cause.pdf>